

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Tomáš Mayer

Poučovací povinnost podle § 118a o. s. ř.

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Tomáš Holčapek, Ph.D.

Katedra: Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 05. 11. 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 86 853 znaků včetně mezer.

Tomáš Mayer

V Praze dne 5. 11. 2024

Obsah

Úvod	4
1. Souhrn literatury a vymezení problematiky a postupu	5
1.1. Souhrn literatury	5
1.2. Vymezení problematiky a postupu	7
2. Vztah poučovací povinnosti a nestrannosti soudce a rovnost účastníků.	7
2.1. Pojem poučovací povinnosti	7
2.1.1. Předmět poučení	8
2.1.2. Včasnost poučení	8
2.1.3. Individualita poučení	9
2.1.4. Zastoupení advokátem	10
2.2. Rovnost účastníků	10
2.3. Role nestrannosti soudce v civilním procesu	11
3. Stav před přijetím novely č. 30/2000. Sb.	13
3.1. Jakou podobu měla poučovací povinnost	14
3.2. Nestrannost soudce před velkou novelou	16
4. Poučovací povinnost od tzv. velké novely doposud	16
4.1. Přijímání novely	16
4.2. Role § 5 o. s. ř.	17
4.3. K ustanovení § 118a o. s. ř.	19
4.3.1. Forma poučení	19
4.3.2. Zastoupení advokátem	20
4.3.3. Odstavec 1	22
4.3.4. Odstavec 2	22
4.3.5. Odstavec 3	23
4.3.6. Odstavec 4	24
4.4. Nestrannost soudce dnes	25
5. Poučovací povinnost de lege ferenda	28
5.1. Návrh civilního řádu soudního	28
5.1.1. Poučovací povinnost podle věcného záměru k c. ř. s.	28
5.2. Jaká by měla být poučovací povinnost a nestrannost soudce v budoucnu	29
5.2.1. Advokátský proces jako alternativa poučovací povinnosti	30
Závěr	33
Seznam použitých zdrojů	35
Abstrakt	39
Abstract	40

Úvod

Poučovací povinnost soudu je jedním z klíčových institutů civilního procesu, jehož úloha spočívá ve zajištění procesní rovnosti účastníků a umožnění efektivní obrany jejich práv. V rámci soudního řízení poskytuje soud účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech, což má zásadní význam zejména, nikoliv však výlučně, pro účastníky bez právního zastoupení. Tato povinnost má přímý dopad na spravedlnost a legitimitu soudního rozhodování, a tedy i na důvěru veřejnosti v soudnictví. Zvláštní pozornost je věnována ustanovení § 118a občanského soudního řádu („o. s. ř.“), které kodifikuje povinnost soudu poučit účastníky řízení mj. o břemeni důkazním a břemeni tvrzení, hrozí-li jim neúspěch ve věci.

Diplomová práce se zaměřuje na teoretické vymezení poučovací povinnosti obecně, ale také na podrobný rozbor specifické poučovací povinnosti dle § 118a o. s. ř. Tento paragraf je v právní teorii i praxi předmětem řady diskusí, zejména pokud jde o jeho aplikaci v kontextu kontradiktorního řízení. Zvláštní důraz je kladen na otázku, do jaké míry může aktivní plnění poučovací povinnosti soudem narušovat zásadu nestrannosti soudce a ovlivňovat rovné postavení účastníků řízení. Tato problematika je o to aktuálnější v kontextu modernizace soudního řízení, kde sílí snaha o zrychlení a zefektivnění procesů často v napětí s potřebou zachovat spravedlivé rozhodování.

V průběhu práce je poučovací povinnost analyzována nejen z pohledu platné právní úpravy, ale také z hlediska jejího historického vývoje. Historická perspektiva je zásadní pro pochopení současné podoby tohoto institutu, neboť poučovací povinnost prošla výraznými změnami, zejména s ohledem na přijetí tzv. velké novely občanského soudního řádu. Vývoj tohoto institutu reflektuje společenský vývoj a posun v chápání role soudu v demokratické společnosti, což s sebou přináší změny na poli civilního procesu.

Poslední část je zaměřena na úvahy *de lege ferenda*, tedy na to, jakým směrem by se mohla či snad měla poučovací povinnost a její vazba na nestrannost soudce dále vyvíjet. Zvláštní důraz bude kladen na možné reformy, které by zajistily rovnováhu mezi efektivitou řízení a ochranou práv účastníků, aniž by byla narušena nestrannost a spravedlivost soudního procesu.

Tato práce si klade za cíl nejen rozebrat teoretické a praktické aspekty poučovací povinnosti, ale také přispět k širší debatě o tom, jakým způsobem může soudní praxe naplnit požadavky spravedlnosti a rovnosti v souladu s principy demokratického právního státu.

1. Souhrn literatury a vymezení problematiky a postupu

1.1. Souhrn literatury

Na samý úvod statě této práce vyjmenuji hlavní použitou literaturu k tématu poučovací povinnosti soudu, a to jak tu citovanou přímo v práci, tak i literaturu použitou ke studiu, a krátce vymežím její obsah. Nejedná se o zdroje veškeré, nýbrž jen ty, které považuji za zvlášť důležité pro zvolené téma. V průběhu práce budu zmíněná díla samozřejmě používat jako zdroje, ale také jako informační rámec, který budu podrobovat kritické analýze a konfrontaci s judikaturou či odlišnými názory.

Mezi hlavní literaturu použitou pro studium a psaní této práce řadím následující. Civilní právo procesní, Díl první¹, který netřeba příliš představovat, jako učebnice je tato publikace zdrojem poznání obecných základů civilního procesu, bez jejichž znalosti by se nemělo cenu pouštět do psaní úžeji zaměřených prací pojednávajících o aspektech občanského soudního řízení. Dále pak Novinky v civilním řízení soudním², kde autor věnoval V. část právě poučovací povinnosti soudu a současný stav § 118a o. s. ř. hodnotí vzhledem k roku vydání publikace jako „novou“ poučovací povinnost. Dalšími zdroji jsou Právníký slovník³, kde lze nalézt mj. definici poučovací povinnosti stručně shrnutou do jednoho odstavce včetně jejich základních znaků. Poučovací povinnost v civilním procesu⁴ vzniknuvší na základě disertační práce autora na toto téma rozebírá tuto část civilního procesu detailně včetně podrobného historického exkurzu do vývoje poučovací povinnosti. Dokazování⁵ a Přehled judikatury – Poučovací povinnost soudu a koncentrace řízení⁶, obě publikace od stejného autora, zatímco u druhé zmíněné je obsah zřejmý, v té první se autor podrobně věnuje i poučovací povinnosti a kriticky zkoumá její vývoj a hlavně obsah. Stěžejním tématem jeho pojednání či kritiky je možnost poučovat o hmotném právu, resp. zdali má toto poučování své místo v soudní praxi, byť se mu zákonodárce snažil vyhnout (alespoň jazykově). V kapitole věnované dokazování se v publikaci Řízení v prvním stupni, Civilní proces z pohledu účastníka⁷ autor věnuje taktéž

¹ WINTEROVÁ, Alena a MACKOVÁ, Alena. *Civilní právo procesní. 9. aktualizované vydání*. Student (Leges). Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-298-1.

² JIRSA, Jaromír. *Novinky v civilním řízení soudním: (kritická studie)*. Knihovnička Orac. Praha: LexisNexis CZ, 2005. ISBN 80-86199-86-x.

³ HENDRYCH, Dušan. *Právníký slovník. 3., podstatně rozš. vyd. Beckovy odborné slovníky*. V Praze: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-059-1.

⁴ HROMADA, Miroslav. *Poučovací povinnost v civilním procesu*. Beckova edice právní instituty. V Praze: C.H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-463-6.

⁵ SVOBODA, Karel. *Dokazování. Právní monografie (ASPI)*. Praha: ASPI, 2009. ISBN 978-80-7357-414-7.

⁶ SVOBODA, Karel. *Přehled judikatury. Přehledy judikatury (ASPI)*. Praha: ASPI, 2009. ISBN 978-80-7357-453-6.

⁷ SVOBODA, Karel. *Řízení v prvním stupni: civilní proces z pohledu účastníka. Praktická knihovna (C.H. Beck)*. V Praze: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-733-0.

poučovací povinnosti soudu, a to jak obecně, tak i zvláště poučení podle § 118a o. s. ř. o hrozícím neúspěchu ve věci, nechybí zde dále popis porevolučního vývoje tohoto institutu. Dalším zdrojem je Dovolání, 1. vydání⁸, kde autor pojednal i o poučování dle § 118a o. s. ř., a to při nařizování jednání před Nejvyšším soudem právě za účelem poučení podle tohoto ustanovení. Mezi čerstvější pojednání na téma poučovací povinnosti patří dále Praktický úvod do civilního řízení sporného, 1. vydání⁹, který posloužil pro mou práci především jako výchozí zdroj judikatury, neboť drtivá většina obecných formulací popisujících poučovací povinnost (a nejen tu) je zde podložena značným množstvím soudních rozhodnutí, a Podjatost soudců v rozhodovací praxi vrcholných soudů ČR¹⁰ pojednávající o nestrannosti soudce (a jejich složkách) včetně tzv. objektivního a subjektivního testu nestrannosti.

Pokud jde o odborné články, lze zmínit Novelizovat ještě jednou občanský soudní řád?¹¹, kde autoři ještě před velkou novelou uvažují nad tím, jak by bylo vhodné o. s. ř. novelizovat či kde spatřují jeho slabiny, dále pak Dokáže český soudce správně poučit účastníka při změně náhledu na právní kvalifikaci žaloby?¹² zabývající se především § 118a odst. 2 o. s. ř. a otázkou možnosti oddělení hmotného práva od procesního v tom smyslu, zdali je možné poučit dle odstavce druhého, aniž by soudce vyjevil svůj hmotněprávní názor na věc. Poučovací povinnost soudu I. stupně v nalézacím řízení sporném¹³ zevrubně popisuje všechny druhy poučovací povinnosti a hodnotí přínos velké novely, vedle toho se článek s názvem Poučovací povinnost a dokazování prováděné odvolacím soudem¹⁴ zabývá řízením před druhou instancí a opět vysvětluje, jak by měl soud správně postupovat, aby nedošlo k vydání překvapivého rozhodnutí. Nelze se vyhnout článku Koho a o čem poučovat?¹⁵, který není citován snad jen v těch pracích, které byly vydány před ním. Autorka se vyjadřuje k velké novele a kriticky popisuje její adaptaci s tím, že připojuje argumenty podložený vlastní názor na věc. Konečně

⁸ SVOBODA, Karel a TRNĚNÁ, Klára. *Dovolání. Beckova edice právní instituty*. V Praze: C.H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-685-2.

⁹ REMEŠ, Jiří. *Praktický úvod do civilního řízení sporného. Právní praxe*. V Praze: C.H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-871-9.

¹⁰ NEMEŠKALOVÁ ROSINOVÁ, Alžbeta. *Podjatost soudců v rozhodovací praxi vrcholných soudů ČR. Beckova edice právní instituty*. V Praze: C.H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-845-0.

¹¹ BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír. *Novelizovat ještě jednou občanský soudní řád?* Právní rozhledy, 1999, č. 3, s. 105

¹² DAVID, Ludvík. *Dokáže český soudce správně poučit účastníka při změně náhledu na právní kvalifikaci žaloby?* Právní rozhledy, 2003, č. 7, s. 348

¹³ HORÁK, Pavel a HROMADA, Miroslav. *Poučovací povinnost soudu I. stupně v nalézacím řízení sporném*. Právní rozhledy, 2003, č. 10, s. 487

¹⁴ GONDEKOVÁ, Šárka. *Poučovací povinnost a dokazování prováděné odvolacím soudem*. Bulletin advokacie, 2016, č. 1-2 s. 44

¹⁵ WINTEROVÁ, Alena. *Koho a o čem v procesu poučovat? (Ještě k § 5 o. s. ř.)*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 2006, roč. 50, č. 4

pak Aktuální otázky poučovací povinnosti soudu a koncentrace¹⁶ vnášející do debaty aspekt zákazu překvapivých rozhodnutí. Autor rozebírá pojem překvapivého rozhodnutí a poukazuje na neshodu mezi Ústavním a Nejvyšším soudem v chápání poučovací povinnosti.

Lze uzavřít, že se v rámci dostupné literatury lze dostat k pramenům jak starším z doby počátku účinnosti novely zákona zavádějící mj. § 118a o. s. ř., tak k novějším. Společným jmenovatelem jim zůstává mj. určitá rozpačitost spojená ohledně této novely nebo např. rozdílný pohled na otázku poučování o hmotném či procesním právu. Zcela nové zdroje však – kromě diplomových prací – schází.

1.2. Vymezení problematiky a postupu

Práce je, jak bylo předestřeno výše, koncipována do tří hlavní částí s tím, že důležitým úhlem pohledu na věc je vztah poučovací povinnosti a nezávislosti či nestrannosti soudce (o rozlišování těchto dvou termínů více níže¹⁷). V první části přiblížím stav předcházející přijetí stávající úpravy § 118a o. s. ř. a popíšu jeho základní rysy. V části druhé pak stav po přijetí předmětného ustanovení a jak se tento vyvíjel v praxi i doktrinárně, a nakonec se v závěrečné části zamyslím nad stavem *de lege ferenda*, kdy by mohla být jak poučovací povinnost soudu, tak i nezávislost soudce v rovnováze a zároveň nebude bráněno plynulému a rychlému průběhu řízení.

2. Vztah poučovací povinnosti a nestrannosti soudce a rovnost účastníků.

2.1. Pojem poučovací povinnosti

Ve sporném procesu vedeném zásadou kontradiktornosti a projednací zásadou nemá poučovací povinnosti co dělat.¹⁸ Autorka tento názor zastává ve světle stavu poučovací povinnosti po přijetí tzv. velké novely o. s. ř. (podrobněji viz níže). Zákonodárce novelou obsah poučovací povinnosti zužuje a dávám tím důraz na kontradiktorní spor ovládaný zásadou projednací, což směřuje trajektorii vývoje poučovací povinnosti právě až k jejímu zániku. Osobně nezastávám tak radikální názor, byť se lze ztotožnit s autorčinými argumenty, proč by tomu tak mělo být. Poučovací povinnost podle mého tvoří stabilní součást našeho procesu už příliš dlouho na to, abychom ji zcela eliminovali.

Povinností soudu je zajištění stavu, kdy osoby zúčastněné na řízení dobře znají svá procesní práva a vedle toho i dobře chápou jejich podstatu a způsob, jakým jich mohou či mají

¹⁶ SVOBODA, Karel. *Aktuální otázky poučovací povinnosti soudu a koncentrace*. Soudní rozhledy, 2017, č. 10, s. 310

¹⁷ Viz podkapitola 2.3

¹⁸ WINTEROVÁ, Alena. op. cit. pozn. č. 15

využít.¹⁹ Zároveň podle komentáře²⁰ nelze poučovací povinnost vnímat jako informování stran sporu o veškerých jejich právech a povinnostech směřujících k potenciálnímu úspěchu ve sporu – takový postup by byl v rozporu se zásadou kontradiktornosti a principem rovnosti účastníků.²¹ Poučovací povinnost má vedle toho několik základních vlastností, které obecně platí na všechny její formy a případy, kde se v o. s. ř. vyskytuje.²² V následujících podkapitolách tyto vlastnosti krátce vymezím.

2.1.1. Předmět poučení

Má-li soudce či jiná osoba někoho poučit, bude záležet možná ze všeho nejvíce na tom, jaký je předmět daného poučení. V souvislosti s tím rozlišujeme několik druhů poučení právě podle toho, co je jejich obsahem. Vedle toho samozřejmě existují další způsoby dělení poučovací povinnosti, např. podle toho, kdo jej poskytuje (soudce, osoba doručující písemnost), podle toho, komu se poskytuje (účastníkovi, osobě zúčastněné na řízení), či podle toho, kdy je poučení poskytováno (při jednání, mimo jednání).

Občanský soudní řád upravuje druhy poučovací povinnosti ve speciálních ustanoveních na mnoha místech. Jmenujme např. § 15a o. s. ř. – poučení o námitce podjatosti, § 43 o. s. ř. – poučení o následcích neodstranění vad podání, nebo § 157 o. s. ř. – poučení o možnosti podat opravný prostředek. Jen na těchto třech příkladech lze pozorovat (zdaleka se nejedná o vyčerpávající seznam), že poučovací povinnost může nabývat různých podob. Všechny příklady se však týkají procesního práva, což vede k otázce, zdali se dá poučovat i o právu hmotném (srov. díkce § 5 o. s. ř.). Geneze možnosti poučovat o hmotném právu je v této práci popsána níže, ve zkratce ji popisuje Hromada s Horákem.²³

Navzdory zákonné úpravě zaujímám názor, že poučení o hmotném právu nelze z o. s. ř. zcela vymýtit, existují totiž případy poučování, u nichž nelze zůstat pouze v mezích práva procesního, resp. takové poučení bez alespoň minimální přítomnosti hmotného práva by postrádalo svůj účel (jak je psáno i dále v této práci).

2.1.2. Včasnost poučení

Poučení ze strany soudu by mělo být v první řadě učiněno včas, často totiž správnost a vůbec smysl poučení závisí na době, kdy je poučení učiněno. Shodně se k tomu vyjadřuje i

¹⁹ SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 5, s. 293

²⁰ JIRSA, Jaromír. *Občanský soudní řád, 2. část: Soudcovský komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-8-29]. ASPI_ID KO99_p2b1963CZ. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

²¹ Usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 3. 1998, sp. zn. III. ÚS 480/97

²² HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s.12

²³ HORÁK, Pavel a HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 13

Nejvyšší soud,²⁴ který podotýká, že smyslem poučovací povinnosti je, aby si účastník mohl včas uvědomit a popřípadě i provést svá procesní práva. Ve druhém citovaném usnesení soud uzavírá, že je povinností soudu poskytnout účastníkovi poučení v tom stavu řízení, kdy je to pro účastníka potřebné; shodný názor konečně zaujímá i Ústavní soud²⁵. Svoboda²⁶ označuje včasné a přiléhavé poučení mj. o důkazní situaci ve složitějších sporech za nezbytnou složku práva na spravedlivý proces.

Tak je tomu například v případě § 50c odst. 1 o. s. ř.²⁷, kdy z logiky věci plyne, že toto poučení může být učiněno pouze během pokusu o doručení písemnosti. Poučovat adresáta písemnosti o tom, že následky doručení nastávají dnem, kdy písemnost odmítl převzít, jindy než zároveň s pokusem o doručení, je samozřejmě nesmyslné. Tento případ je zároveň specifický jednak v tom, že bez předmětného poučení nedojde k účinkům doručení, zároveň i ve formě poučení, ta totiž může být jak ústní, tak písemná.

2.1.3. Individualita poučení

Druhým aspektem je individualita poučení. Ta se i ve smyslu shora zmíněného příkladu § 50c odst. 1 o. s. ř. sice neaplikuje vždy²⁸, nicméně v případech, kdy je možné ušít adresátovi dané poučení tak říkajíc na míru, by se měl poučující (zejm. soudce v případě § 118a o. s. ř.) tímto aspektem zabývat²⁹. Je-li právě soudce nejčastěji poučující osobou a vezmeme-li v potaz proces, který v našem právním prostředí vede k oblečení soudcovského taláru, lze očekávat, že takový člověk bude schopen objektivně posoudit, jak poučit toho kterého účastníka (či osobou zúčastněnou). Souhlasně k této otázce píše Winterová³⁰ – podle ní je nejvyšší hodnotou soudcovské praxe právě individuální spravedlnost (v mezích zákona). Zároveň dává volný průchod unikátnosti každého soudce a každého případu, poučovací povinnost jako taková (i její rozsah) má být odlišný a přiléhavý podle okolností i osob v dané věci.

Otázkou pak zůstává poučení účastníka, který záměrně zdržuje, či jinak obstruuje řízení. Nepochybně nejde jít v tomto směru proti zákonu a poučení neposkytnout, je však otázkou, jak

²⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 6. 1996, sp. zn. 2 Cdon 661/96, či usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 9. 1998, sp. zn. 2 Cdon 813/97

²⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 3849/11

²⁶ SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 5, s. 296

²⁷ Podle § 50c odst. 1 o. s. ř.: „Odepře-li adresát nebo příjemce písemnosti přijmout doručovanou písemnost, považuje se písemnost za doručenu dnem, kdy přijetí písemnosti bylo odepřeno; o tom musí být adresát nebo příjemce písemnosti poučen.“

²⁸ Právě v příkladu s doručováním je toto poučení činěno většinou, ne však vždy, pomocí písemných vzorů, lze však poučovat i ústně, kde je určitá míra individualizace možná a záleží zejména na osobě poučujícího.

²⁹ BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír. op. cit. pozn. č. 11: „Má-li mít skutečně (poučovací povinnost – pozn. autora) význam, nesmí být všeobecná, ale konkrétní, a musí se účastníkovi dostat v takové procesní situaci, v jaké je to třeba.“

³⁰ WINTEROVÁ, Alena. op. cit. pozn. č. 15, s. 42

bude soudce nakloněný takového účastníka poučit, řekněme s náležitou péčí a kvalitou, s jakou by poučoval nezastoupeného účastníka bez právního povědomí se snahou se v řízení chovat čestně a nezdržovat jej. Vedle toho lze spatřovat v některé formy poučení i jako zásah do nestrannosti soudce – často se poučení poskytuje pouze jednomu z účastníků (resp. nikoliv všem).

2.1.4. Zastoupení advokátem

Zastoupení advokátem je pochopitelně v civilním procesu stěžejním faktorem. Už třeba proto, že se v případě zastoupeného účastníka může poučení podávat prostřednictvím jeho zástupce (advokáta), nejen přímo jemu, jak je tomu v případě bez zastoupení.

Občanský soudní řád však rozlišuje mezi zastoupeným a nezastoupeným účastníkem pouze jednou, a to v § 118a o. s. ř. Úvahy o tom, zdali by zákon neměl mezi zastoupeným a nezastoupeným účastníkem vytvořit větší rozdíly, jsou nejen dle mého soudu na místě.³¹ Mnohá poučení se totiž dostávají účastníkům, jejichž advokáti dobře sami vědí, jaké další kroky budou ve sporu podnikat a jaké následky budou tyto kroky mít, čímž se ve věci de facto ztrácí čas a vzniká, byť malé, narušení zásady rychlosti a hospodárnosti řízení. Vedle toho mohou advokáti těchto poučovacích povinností leckdy využívat.

2.2. Rovnost účastníků

Není novinkou, že zásada rovnosti účastníků je jedním ze základních stavebních kamenů civilního procesu. Ústava i Listina základních práv a svobod jasně stanoví, že všichni účastníci řízení jsou si rovni a mají stejná práva.^{32,33} Na toto téma již bylo napsáno mnoho publikací, jako jednu za všechny zmíním Knapilovou³⁴, která píše, že: „*Účastníci mají v řízení rovné postavení a soud je povinen jim zajistit k uplatnění práv stejné možnosti.*“ Poučovací povinnost ze své podstaty přináší určitý zásah do této rovnosti, když má – jak psáno výše – zajišťovat stejné možnosti k uplatnění práv, pakliže totiž soudce poučuje pouze jednoho z účastníků, kterému se tím pádem dostává řekněme většího luxusu či větší péče nežli účastníkovi druhému, může tím vzniknout určitý zásah do rovnosti účastníků. To však z části záleží na úhlu pohledu, příkladně někdo se může domnívat, že poučením jedné strany o určitém právu se naopak rovnosti dosahuje, když tato strana sporu o tomto právu až do doby poučení nevěděla. Tím se misky vah procesní znalosti mohou mezi stranami sporu vyrovnat a rovnost je zajištěna. Paradoxní rozměr tento stav dostává v momentě, kdy soudce tuto větší péči musí

³¹ HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s. 12

³² Viz čl. 96 odst. 1 Ústavy

³³ Viz čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod

³⁴ KNAPILOVÁ, Alena. HENDRYCH, Dušan. op. cit. pozn. č. 3

poskytnout tomu z účastníků, který neunáší např. břemeno tvrzení nebo důkazní, z důvodu své liknavosti a činí tak schválně.

Hromada³⁵ vyvrací závěr o tom, že s odkazem na zásadu rovnosti účastníků by účastníci nemohli být poučeni o hmotném právu. Jak se píše i dále v této práci, nejen při poučovací podle § 118a o. s. ř. se nelze hmotnému právu zcela vyhnout, mimo něj například citovaný autor uvádí, že poučení o hmotném právu se může stranám dostat i tehdy, usiluje-li soud o uzavření smíru (§ 99 o. s. ř.), když objasní hmotně právní podstatu dosavadního průběhu řízení.

S výše zmíněným souvisí i zásada kontradiktornosti, a to v tom smyslu, že účastníkům musí být dána možnost se vyjádřit ke všem skutečnostem důležitým pro rozhodnutí ve věci.³⁶ Tuto možnost mohou získat právě skrze poučení podle § 118a o. s. ř., což platí i při řízeních u odvolací či dovolací instance. V souvislosti s tím nelze nezmínit nálezy IV. ÚS 216/16 z 9. 2. 2017, v němž Ústavní soud zastal názor, že soudy vyšších instancí musejí účastníky podle § 118a o. s. ř. poučit vždy, když hodlají změnit rozhodnutí soudu nižšího stupně. V daném případě se tento postup sice nabízel³⁷, lze však souhlasit s názorem obecně přijímaným³⁸, že tento přístup nelze aplikovat paušálně a Ústavní soud zde nedostatečně zohlednil specifika daného případu. Pokud hodlá soud vyšší instance rozhodnutí změnit na základě již provedeného dokazování a má zcela jasno o tom, že je např. řízení třeba zastavit, nemělo by být jeho povinností o tom účastníky poučovat, neboť ti svou argumentací již nemohou tuto skutečnost zvrátit. Takový postup by byl přehnaně formalistický, mimo to nerespektuje zavedenou judikaturní praxi Nejvyššího soudu.

2.3. Role nestrannosti soudce v civilním procesu

Před pojednáním o nestrannosti soudce v jednotlivých fázích posledního vývoje poučovací povinnosti pokládám za patřičné nestrannost alespoň zevrubně popsat. Shodně jako rovnost účastníků, i nestrannost soudu či soudce pramení už z ústavního pořádku.^{39,40} Těžko však nestrannost soudce jako takovou přesně definovat, doktrína se ne zcela shoduje na obsahu samotného pojmu, respektive na dualitě pojmů nestrannost a nezávislost.

³⁵ HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s. 13

³⁶ SVOBODA, Karel a TRNĚNÁ, Klára. op. cit. pozn. č. 8, s. 127–130

³⁷ Odvolací soud potvrdil názor soudu prvního stupně v tom smyslu, že neshledal spoluzavinění poškozené. Nejvyšší soud toto rozhodnutí změnil a stanovil spoluzavinění poškozené na 20 %, aniž by však dal stranám možnost se k této skutečnosti vyjádřit, čímž tuto skutečnost vyňal z kontradiktorní diskuse stran. Vzhledem k tomu, že úvaha soudu stála na normě s relativně neurčitým obsahem (§ 441 občanského zákoníku z roku 1964), vyplývá ze zmíněného nálezu, že soud poučuje podle § 118a o. s. ř. nejen v případě neunášení břemene důkazního a břemene tvrzení, ale i při dotváření práva podle normy s neurčitým obsahem.

³⁸ SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 16

³⁹ Viz čl. 82 odst. 1 Ústavy

⁴⁰ Viz čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod

K této problematice lze přistoupit několika způsoby, prvním z nich a zároveň tím pravděpodobně nejrozšířenějším je chápání nezávislosti jako objektivního kritéria, zatímco nestrannosti jako kritéria subjektivního. Jinými slovy nezávislost – kterou nutno zajistit a vidět na všech úrovních, totiž u soudní soustavy jako celku, u soudů i jednotlivých soudců – v sobě obsahuje institucionální záruky, že soudce nebude při svém rozhodování podléhat tlakům zákonodárné či zejména výkonné moci (bude zajištěna dělba moci), zároveň nebude moci být pod vlivem sil politických, soudních funkcionářů⁴¹ apod. Dle Ústavy je soudce vázán pouze zákonem (a mezinárodní smlouvou) – to vlastně ztělesňuje cíl či účel nezávislosti soudce, dosažení stavu, kdy soudce při svém rozhodování hledí pouze na zákon.⁴² Dalšími řeckně praktičtějšími zárukami nezávislosti soudce jsou platové zajištění, doba, na kterou je jmenován a konečně inkompatibilita funkcí. Podstata první zmíněné záruky je zřejmá – nesmí být snadné soudce podplatit a zároveň na něj nesmí příliš dopadat změny ve společnosti způsobené např. politickými rozhodnutími (to však dle mého neznamená, že by se na soudcovský plat nesmělo bez dalšího sahat – pakliže je celospolečenská situace finančně vypjatá, je na místě plat snížit, či zmrazit, to vše nutno činit s výše zmíněným na paměti). Druhý faktor ztělesňuje fakt, že soudce je jmenován bez časového omezení, resp. do 70 let věku. To zajišťuje, že se soudce nebude před koncem svého období – existovalo-li by – snažit zavděčit těm, kteří jej jmenují. Jednou z výjimek z tohoto pravidla představuje jmenování soudců Ústavního soudu (jejich funkční období činí 10 let a může být jednou opakováno). Stojí za pozornost vyjádření současného prezidenta republiky, že nehodlá jmenovat stejné ústavní soudce dvakrát za sebou, a to právě z důvodu výše popsaného. Konečně inkompatibilita funkcí zajišťuje, že soudce nebude moci vykonávat jinou placenou funkci či jakoukoliv funkci v rámci veřejné správy (mimo činnosti pedagogické, výtvarné apod.). V tomto ohledu však hrozí, jak píše Kučerová⁴³, že u soudce vykonávajícího stejnou činnost (ještě třeba na stejném soudě) po dekády, dojde k: „*ovlivnění mentality ovzduším státní služby*“. Mnoho autorů se shoduje na tom, že nezávislost tvoří předpoklad nestrannosti.

Nestrannost, co by subjektivní stránka věci, znamená, že soudce nepřilne z nějakého důvodu k jedné ze stran sporu.⁴⁴ Podle tohoto přístupu tedy je možné uvažovat o soudci, který

⁴¹ Srov. SYROVÁTKA, Tomáš. *Wagnerová: Soudce na večírku? V USA nemožné*. Online. In: neovlivni.cz, 25. 3. 2015. Dostupné z: <https://neovlivni.cz/wagnerova-soudce-na-vecirku-v-usa-nemozne/> [cit. 2024-09-23]

⁴² HŘEBEJK, Jiří. op. cit. pozn. č. 3

⁴³ KUČEROVÁ, Pavla. *Nezávislost a odpovědnost soudců*. Právní rozhledy, 2011, č. 10, s. 356

⁴⁴ Srov. nález Ústavního soudu ze dne 7. 3. 2007, sp. zn. I. ÚS 722/05-2, kde současně Ústavní soud podotýká, že oba fenomény jsou ideály, ke kterým je možné a nutné se pouze přibližovat. Tuto tezi judikuje Ústavní soud konstantně napříč časem – např. nález Ústavního soudu ze dne 18. 6. 2002, sp. zn. Pl. ÚS 7/02, nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 11/04

je na jednu stranu nezávislý, ne však nestranný a naopak. Tuto dualitu potvrzuje i zákon o soudech a soudcích v § 79 odst. 2,⁴⁵ který zmiňuje komentář k Ústavě⁴⁶: „*Pokud Ústava mluví o tom, že nikdo nesmí ohrožovat nestrannost soudce, je tím třeba rozumět zřejmě i nepřipustnost ohrožování nezávislosti soudce, což potvrzuje i zákon o soudech a soudcích, podle kterého nikdo nesmí narušovat nebo ohrožovat nezávislost a nestrannost soudců a přísedících (§ 79 odst. 2).*“ Snad jen na okraj lze zmínit, že trestní zákoník v § 335 vymezuje trestný čin zasahování do nezávislosti soudu, jehož objektem je však dle komentáře⁴⁷ myšlena i nestrannost.

Druhým přístupem, raženým zejména v zahraničí, je sloučení těchto pojmů jako jednu neoddělitelnou zastřešující vlastnost soudu. V českém prostředí tento názor nemá přílišné zastání a dle mého názoru snad příliš zjednodušuje danou věc. Už ve světle předchozího odstavce považuji za vhodné tyto dva pojmy odlišovat – z hlediska odpovědnosti za prolomení každého z aspektů. Pokud není zajištěna nezávislost soudce, jde o chybu ať už zákonodárce, nebo orgánu výkonné moci, ale vždy třetí osoby; není-li však soudce nestranný v rámci sporu (subjektivní hledisko), lze z toho vinit pouze soudce samotného, neboť nedostál svému poslání.

Třetí a poslední způsob, který zde zmíním, stojí na dalším dělení pojmu nestrannost, když ve vztahu k předmětu sporu jej vymezuje jako nepodjatost a ve vztahu k účastníkům jako prostou nestrannost. Nabízí se však uvést, jak píše Nemeškalová Rosinová⁴⁸, že český zákonodárce mezi vztahem k účastníkům a vztahem k věci nerozlišuje, jak vidno z § 14 o. s. ř., § 30 t. ř., či z § 8 s. ř. s.

Ať už je pojetí nestrannosti či nezávislosti soudu jakékoliv, role nestrannosti soudce spočívá především v garanci elementární zásady spravedlivého procesu. K tomu napomáhá mimo jiné i institut vyloučení soudce pro podjatost, což jen dále prohlubuje důraz na nestranného soudce. V dalších kapitolách práce se budu zabírat narušováním nestrannosti, a to v rámci naplňování zákonem uložené poučovací povinnosti.

3. Stav před přijetím novely č. 30/2000. Sb.

⁴⁵ Podle § 79 odst. 2 zákona o soudech a soudcích: „*Nikdo nesmí narušovat nebo ohrožovat nezávislost a nestrannost soudců a přísedících.*“

⁴⁶ SLÁDEČEK, Vladimír. *Ústava České republiky: komentář. 2. vydání.* Beckova edice komentované zákony. V Praze: C.H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-590-9. s. 860-905

⁴⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář. 3. vydání. Velké komentáře.* V Praze: C.H. Beck, 2023. ISBN 978-80-7400-893-1: „*Objektem tohoto trestného činu je zájem na ochraně zasahování do nezávislosti soudu a soudců před neoprávněnými zásahy do činnosti a rozhodování soudů a zájem na ochraně zákonného, objektivního, nestranného a řádného plnění povinností soudců.*“

⁴⁸ NEMEŠKALOVÁ ROSINOVÁ, Alžbeta. op. cit. pozn. č. 10, s. 11–14

Zkoumáme-li určité téma do hloubky, je na místě hledat i jeho historické souvislosti. Jaký byl stav před zavedením § 118a o. s. ř. do našeho právního řádu a jaká byla tehdejší praxe, jak vypadal proces jeho přijímání, a neminulo se přijetí této novely účinkem? Těmito otázkami se budu zabývat v následující části práce.

3.1. Jakou podobu měla poučovací povinnost

Roku 1992 se zákonodárce přiklonil zpět ke koncepci poučování pouze o procesních právech a povinnostech.⁴⁹ Tehdy vytvořená formulace § 5 o. s. ř., totiž že: „*Soudy poskytují účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech.*“, se od té doby nezměnila. Za více než 20 let své existence však byl tento paragraf interpretován různě – zatímco před novelou č. 30/2000 Sb., se jednalo o ustanovení popisující poučovací povinnost široce a nebylo v rámci zákona příliš konkretizováno, s přijetím novely se však jeho role změnila v obecné východisko, které na sebe v rámci jednotlivých speciálních ustanovení upravujících poučovací povinnost (§ 118a o. s. ř.) bere různé podoby. Nové nastavení po roce 1992 bylo pokrokové v tom smyslu, že odpovědnost za vedení a výsledek sporu přenášelo více na účastníky řízení a soudce zbavilo povinnosti házet hmotně právní záchranný kruh účastníkovi nemajícímu poněti třeba o promlčení nároku.

Zároveň však soudcům zákon neukládal poučovat účastníky řízení o neunesení jejich důkazního břemene, či vzácněji břemene tvrzení, nebo alespoň ne explicitně.⁵⁰ Neúspěšný účastník (nejčastěji žalobce) se tak mnohdy dozvěděl, že nepředložil dostatek důkazů, či netvrdil dostatečně podstatné skutečnosti, až ze zamítavého rozsudku, což optikou nejen dnešní doby působí nešťastně, neboť takový stav nebyl vnímán jako spravedlivý. Vydávání překvapivých rozhodnutí, tedy verdiktů vydaných na základě skutečností, ke kterým neměl účastník možnost se v rámci řízení vyjádřit, je pochopitelně jev nevyhovující.

⁴⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony: „... *povinnost soudů poskytovat účastníkům poučení o hmotném právu byla touto novelou (provedenou zákonem č. 519/1991 Sb. – pozn. autora) zrušena s odůvodněním, že porušuje jeho nestrannost.*“ Jinými slovy soudy do té doby poučovaly i o hmotném právu, což bylo vnímáno jako porušování nestrannosti, na což zákonodárce reagoval zmíněnou novelou, ve které přeformulovat základní ustanovení o poučovací povinnosti tak, aby bylo soudy poučováno pouze o procesních právech a povinnostech.

⁵⁰ K tomu srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 4. 1998, sp. zn. 26 Cdo 732/98, v němž Nejvyšší soud uzavřel, že o povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní musí, je-li to třeba, soud účastníka poučit, a to s odkazem na § 5 o. s. ř. Tento judikát je nicméně z roku 1998, tedy 6 let po účinnosti tehdejší úpravy poučovací povinnosti.

Obecně formulovaná poučovací povinnost působila podle Hromady a Horáka⁵¹ interpretační problémy a vyvolávala i nesourodost judikatury.^{52,53} K tehdejšímu přístupu k § 5 o. s. ř. též srov. 2 Cdon 661/96⁵⁴, v němž se Nejvyšší soud vyjádřil, že soud je povinen poučit účastníky o tom, jaká práva a povinnosti jim přiznávají procesně právní předpisy, součástí takového poučení není návod k tomu, co má nebo by mohl účastník učinit, ale pouze pomoc k tomu, aby mohl zákonem stanoveným způsobem vyjádřit to, co sám hodlá učinit, shodně se vyjádřil i Ústavní soud⁵⁵, který zopakoval, že: „*Do poučovací povinnosti tedy nepatří návod, co by účastník měl nebo mohl v daném případě dělat, aby dosáhl žádaného účinku. Pokud by v rámci poučovací povinnosti soud poučoval účastníky o tom, kdo je či není pasivně legitimován, nešlo by o pouhé poučení o procesních právech a povinnostech, ale o zásah soudu, kterým by vedl účastníky k tomu, co mají v daném případě dělat, aby dosáhl žádaného právního účinku. Navíc takto chápanou poučovací povinností by soud mohl výrazně porušit zásadu rovnosti účastníků soudního řízení.*“ Vedle toho není porušením § 5 o. s. ř., pokud soud nepoučil účastníka opakovaně o možnosti zvolit si zástupce a udělit mu plnou moc. Naproti tomu ovšem není překážkou poučení podle § 5 o. s. ř., jestliže si účastník advokáta (nebo komerčního právníka) již zvolil.⁵⁶

Výše popsané vyústilo v hlasy volající po další změně, když např. již citovaní Bureš a Drápal⁵⁷ uvádějí, že: „*Poučovací povinnost by měla být upravena rozdílně ve vztahu k úkonům, které se provádí mimo jednání, a k úkonům, které se provádí při jednání. Aby se účastníku dostalo poučení, když je to skutečně třeba, nestačí poučovací povinnost formulovat jen všeobecně (jak je to nyní v § 5 OSŘ), ale v souvislosti s konkrétními procesními instituty. ... Při jednání je třeba rozlišovat mezi poučením směřujícím k tomu, aby účastník mohl unést břemeno tvrzení a důkazní břemeno, a poučením, potřebným k tomu, aby uplatnil jiná procesní práva nebo splnil další procesní povinnosti. Okolnost, zda účastník skutečně tvrdí skutečnosti významné pro rozhodnutí o věci a zda navrhuje důkazy způsobilé jeho tvrzení prokázat, má pro každého, kdo se účastní řízení, zásadní význam, neboť od toho, jak se těchto povinností zhostí, často závisí, jak bude o věci samé rozhodnuto. Poučení potřebná k tomu, aby účastník mohl*

⁵¹ HORÁK, Pavel a HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 13, s. 487

⁵² Nález Ústavního soudu ze dne 24. 9. 1998, sp. zn. III. ÚS 139/98,

⁵³ Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb. op. cit. pozn. 49: „*Uvedené a některé další nedostatky dosavadní úpravy mají mimo jiné za následek, že v rozhodovací činnosti soudů není dosud výklad § 5 náležitě ustálen.*“

⁵⁴ Op. cit. pozn. p. č. 24

⁵⁵ Op. cit. pozn. p. č. 21

⁵⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 1995, sp. zn. I. ÚS 151/94

⁵⁷ BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír. op. cit. pozn. č. 11, s. 105

unést břemeno tvrzení a důkazní břemeno, by proto měla směřovat vůči všem účastníkům řízení bez ohledu na to, zda jsou zastoupeni nebo zda jednají před soudem sami.“

3.2. Nestrannost soudce před velkou novelou

Nestrannost soudce popisovaná Ústavním soudem jako ideál, kterého je třeba se snažit dosáhnout, tak byla po období poučování o hmotném právu znatelnější. Poučování za socialismu⁵⁸, kdy soudy účastníka vedly takřka za ruku⁵⁹ (tzv. paternalistická role státu⁶⁰) bylo zákonodárcem vyměněno za poučování pouze o procesních právech a povinnostech (alespoň tak to bylo zamýšleno). Zákonodárce – veden dobrým úmyslem – svou reakcí na společenské změny a nežádoucí stav soudcovské nestrannosti však kyvadlo vychýlil až příliš na druhou stranu a způsobil vydávání výše popsaných překvapivých rozhodnutí. Jednalo se tedy o situaci, kdy jsme měli nestrannější, za to však pomalejší a řekněme tajemné soudy, které nevyjevovaly účastníkům své karty v průběhu sporu. Dle mého soudu šlo o stav příliš formalistický. Těžko si lze představovat úplné odloučení hmotného od procesního práva (čest výjimkám), když účel procesního práva je vlastně být prostředkem ochrany práva hmotného, čímž ho de facto přivádět k životu.

4. Poučovací povinnost od tzv. velké novely doposud

4.1. Přijímání novely

Výsledkem nespokojenosti se stavem popsaným v předcházející kapitole bylo přijetí zákona č. 30/2000 Sb. Takzvaná velká novela o. s. ř. zakotvila mimo jiné i ustanovení § 118a o. s. ř. a dala tak poučovací povinnosti nové, jasnější kontury. Dle Janouška⁶¹ velká novela sjednocuje poučovací povinnost takovým způsobem, aby byli účastníci poučeni tehdy, jsou-li v situaci, kdy poučení potřebují a zároveň byl obsah poučení přílehlavý jejich konkrétní situaci. To ostatně koresponduje s parametry ideální poučovací povinnosti popsanými výše. K novele se dále vyjádřil David⁶²: *„Zavedení takto formulované poučovací povinnosti (novelou*

⁵⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb. op. cit. pozn. 49: *„Ideové kořeny nejen občanského soudního řádu, ale i občanského zákoníku a dalších zákonů, které regulují soukromoprávní vztahy, zčásti spočívají stále v 60. letech a již je nelze zcela překonat dílčími novelizacemi.“* Rekodifikace o. s. ř. jsme se však nedočkali.

⁵⁹ K tomu srov. usnesení Ústavního soudu ze dne 18. 4. 1995, sp. zn. I. ÚS 153/94, v němž senát podotkl – v reakci na změny provedené novelou č. 519/1991 Sb. – že již nelze akceptovat stav, kde soudy za žalobce formulují žalobní petit, neboť by tím došlo k narušení rovnosti účastníků a zásahu do nestrannosti soudce.

⁶⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb. kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád: *„Dosavadní formulace poučovací povinnosti vedla k závěru, že je třeba účastníky poučit např. i o možnosti vznést námitku promlčení. Tak daleko promítnutá poučovací povinnost však vedla k tomu, že se počínání soudu muselo účastníkům jevit jako porušení jeho nestrannosti.“*

⁶¹ JANOUŠEK, Lubomír. *Poučovací povinnost obecných soudů dle o. s. ř. v judikatuře Ústavního soudu*. Právní rozhledy, 2004, č. 2, s. 52

⁶² DAVID, Ludvík. op. cit. pozn. č. 12, s. 348

občanského soudního řádu provedenou zákonem č. 30/2000 Sb.) provázely rozpaky, či spíše zvědavá očekávání. “Zákonodárce tak reagoval na vývoj civilního procesu, ve kterém bylo pro účastníky stále těžší se orientovat. Zároveň však nebylo zavedeno povinné zastoupení advokátem, bylo tedy na místě přesněji určit o čem, kdy a jakým způsobem má soud účastníky poučovat.^{63,64} K velké novele poznamenává Jirsa⁶⁵, že: „*Filosofie velké novely je následující: Procesní předpis klade na účastníky větší nároky na jejich chování v průběhu procesu a tomu musí odpovídat daleko důkladnější poučení ze strany soudu*“. Eliáš například míní, že by bývalo bylo ideální zavést pro civilní proces advokátní přímus, s tím by však (pro potenciální rozpor s právem na spravedlivý proces) muselo být zavedeno i tzv. právo chudých na zastoupení advokátem. Pro tehdejší nemožnost státního rozpočtu tento výdaj unést však vznikla mnohá ustanovení o. s. ř. včetně § 118a.⁶⁶

Přijetí novely bylo výsledkem odborné diskuse tvořené mj. soudci a přinášela s sebou dvě hlavní ideje, totiž další přenesení procesní odpovědnosti za výsledek sporu na účastníka a posílení role soudu prvního stupně. Na obraze této novely i zmíněné novely z roku 1991 lze pozorovat trend narůstání odpovědnosti účastníků řízení za výsledek sporu, a tedy určitý liberálnější přístup k věci, kdy zákonná úprava vymezí pravidla a je ponecháno na účastnících, aby se v jejich rámci snažili o co nejlepší výsledek ve sporu s tím, že je zároveň dána větší autorita soudcům, kteří ovšem i při poučování musejí zůstat maximálně nestranní.

4.2. Role § 5 o. s. ř.

Jak bylo již zmíněno výše, § 5 o. s. ř. hraje v tématu poučovací povinnosti jednu z hlavních rolí. Při přípravě velké novely bylo však původním záměrem zákonodárce toto ustanovení vypustit,⁶⁷ což bylo vedeno myšlenkou upravit veškeré případy poučovací povinnosti ad hoc speciálními ustanoveními o. s. ř.⁶⁸ Touto cestou se zákonodárce nicméně nevydal, když § 5 o. s. ř. byl nadále ve svém dosavadním znění v zákoně ponechán (paralelně

⁶³ HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s. 34-35

⁶⁴ A v nejednom případě to dělalo problém i soudům, v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 20. 3. 2003, sp. zn. 21 Cdo 1491/2002 je vytýkáno oběma předcházejícím instancím neposkytnutí poučení: „*Soudu prvního stupně je však třeba vytknout, že za řízení, které dokončoval podle občanského soudního řádu ve znění účinném od 1. 1. 2001 (srov. část dvanáctou hlavu I bod 1. zákona č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony), neposkytl žalobci (při jednání dne 6. 2. 2001, kterého se zúčastnil rovněž žalobce a jeho zástupce) ve smyslu § 118a odst. 1 a 3 OSŘ potřebná poučení o jeho povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní; odvolací soud pak způsobem vyplývajícím z § 221 OSŘ nezjednal nápravu.*“

⁶⁵ JIRSA, Jaromír. op. cit. pozn. č. 2, s. 39

⁶⁶ ELIÁŠ, Karel. *Pár úvah nad návrhem novely občanského soudního řádu*. Právní rozhledy, 1999, č. 9, s. 449

⁶⁷ ELIÁŠ, Karel. op. cit. pozn. č. 66

⁶⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb. op. cit. pozn. 42: „*I když § 5 navrhovaná úprava ponechává v dosavadním znění, ukazuje se potřebné, aby vedle tohoto ustanovení byla poučovací povinnost soudů upravena vyčerpávajícím způsobem v souvislosti s jednotlivými procesními instituty.*“

se zavedením § 118a odst. 4 o. s. ř. majícím charakter obdobný, ne však shodný) a dle nejednoho názoru se to ukázalo jako krok správným směrem.⁶⁹ Na jedné straně totiž komentářová literatura⁷⁰ prohlašuje: „*Vzájemný vztah úpravy v § 5 a úpravy poučovací povinnosti v jednotlivých ustanoveních je vztahem principu a jeho konkrétního promítnutí. Ustanovení § 5 tedy toliko deklaruje, že civilní proces upravený občanským soudní řádem je vybudován na zásadě, že o právech a povinnostech, které účastníkům přiznává a ukládá procesní právo, musí být soudem poučeni. Jakého poučení se účastníkům má v konkrétní procesní situaci dostat, nestanoví § 5, ale jednotlivá ustanovení a současně natolik konkrétně, aby soudce byl náležitě veden v rozsahu i způsobu splnění své poučovací povinnosti.*“ Zákon nemůže speciálními ustanoveními o poučovací povinnosti postihnout všechny situace vyžadující poučení, je proto v některých případech potřeba poučení založit čistě na existenci § 5 o. s. ř. (ustanovení si tedy udrželo přímou aplikovatelnost). Zároveň dle mého názoru se tento postup ponechání obecného § 5 o. s. ř. v existenci zdá být poněkud jistější, ponechávající zadní vrátka pro případ, že v budoucnu vyvstane např. vlivem judikatury poučovací povinnost nová, tím spíše, když analogie není v procesně právních normách zcela vhodná (byť ji teorie nevylučuje)⁷¹. Opačný názor nicméně zastává Winterová,⁷² když § 5 o. s. ř. normativní povahu nepřiznává a uzavírá, že z tohoto ustanovení neplyne soudci žádná povinnost. Dle mého názoru nastíněného dříve je třeba se na § 5 o. s. ř. dívat jako na východisko, které, v případě absence zvláštní úpravy, či mezery v ní, může tyto nedokonalosti odclonit právě tím, že účastníka poučí právě na základě něj.

Jiný komentář⁷³ totiž podotýká, že: „*Právě prezentovaný náhled vychází z předpokladu, že procesní poučovací povinnost podle § 5 a poučovací povinnost o hrozícím neúspěchu ve sporu dle § 118a odst. 1 až 3 jsou navzájem oddělené poučovací povinnosti. Tak tomu však není. Jestliže v určitém okamžiku během řízení vznikne následkem naplnění jedné z těchto poučovacích povinností potřeba poskytnout i druhý typ poučovací povinnosti, musí soud naplnit jak dikci § 118a odst. 1 až 3, tak dostát své obecné poučovací povinnosti podle § 5.*“ Není tedy vyloučeno udělit účastníkovi poskytnutí jak podle § 5 o. s. ř., tak i podle § 118a o. s. ř., což prokazuje, že si § 5 o. s. ř. nadále ponechává svou normativní povahu a je s to sám o sobě založit poučovací povinnost.

⁶⁹ HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s. 40

⁷⁰ DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II Komentář. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2009, s. 9–17

⁷¹ WINTEROVÁ, Alena a MACKOVÁ, Alena. op. cit. pozn. č. 1, s. 51

⁷² WINTEROVÁ, Alena. op. cit. pozn. č. 15, s. 43

⁷³ SVOBODA, K., SMOLÍK, P., LEVÝ, J., DOLEŽÍLEK, J. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář. 3. vydání (2. aktualizace).* Praha: C. H. Beck, 2023.

Určitým aspektem, jemuž není od věci věnovat pozornost, zůstává i systematická pozice v zákoně. Poučovací povinnost je historicky upravena jedním z prvních paragrafů občanského soudního řádu a není od věci tuto kontinuitu nenarušovat.

4.3. K ustanovení § 118a o. s. ř.

Ustanovení § 118a o. s. ř. je svébytnou částí poučovací povinnosti⁷⁴ a svým přijetím plně zhmotnilo poučení o povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní, a to v průběhu jednání. Bylo již nastíněno, že do jisté míry norma obsažená v tomto ustanovení existovala již před jeho přijetím,⁷⁵ nicméně nyní byla existence tohoto poučení postavena najisto. Věcný důvod přijetí je nasnadě – zabránit dříve vydávaným překvapivým rozhodnutím, ve kterých se účastníci dozvídali, že neunesli břemeno důkazní či tvrzení až z rozsudku. Nyní měla být tato skutečnost (neunášení jednoho z břemen) soudcem odkryta během jednání, neboť neunesení těchto břemen vede nevyhnutelně k neúspěchu ve věci. Zatímco první dva odstavce se zabývají břemenem tvrzení, odstavec třetí břemenem důkazním a konečně odstavec čtvrtý ukládá soudci poučit účastníka o jiných jeho procesních právech a povinnostech.

V komentáři⁷⁶ k předmětnému ustanovení se píše: „*Ustanovení § 118a vymezuje poučovací povinnost soudu poskytovanou účastníku, jemuž hrozí neúspěch ve sporu.*“ I z této jediné věty může plynout, že zde hrozí narušení nestrannosti soudce, který musí napomoci straně, jíž hrozí neúspěch ve věci. Ideálně by samozřejmě soud měl zůstat i přes poskytnutí poučení nezávislý a nestranný. Obecně lze říci, že smyslem tohoto ustanovení je zabezpečení toho, že strany budou seznámeny s pravidly procesu ohledně již zmíněných břemen a zároveň budou seznámeny s tím, co nastane při neřízení se poučením soudu.⁷⁷

4.3.1. Forma poučení

Pokud jde o formu poučení, je třeba rozlišovat dva aspekty, totiž formální a materiální poučení. Ten první je většinou soudem naplněn ústně při jednání, lze se ale setkat i s poučením formou usnesení daného účastníkovi před jednáním.⁷⁸ Takové poučení sice nemůže nahradit poučení dané při jednání, nicméně takto předčasně poučený účastník pak nemůže při jednání, kdy je poučen tak, jak stanoví zákon, požadovat na soudu další lhůtu na doplnění tvrzení či důkazů.

Smysl druhého aspektu spočívá v tom, že poučovaný účastník musí být s podstatou poučení srozuměn, tedy nelze se spokojit s pouhým odříkáním např. léty praxe zaběhlé

⁷⁴ SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 5, s. 291

⁷⁵ Srov. pozn. č. 50

⁷⁶ SVOBODA, K., SMOLÍK, P., LEVÝ, J., DOLEŽÍLEK, J. a kol. op. cit. pozn. č. 73

⁷⁷ SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 5, s. 293

⁷⁸ HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s. 61

poučovací formule, na kterou (nezastoupený) účastník může kývnout hlavou, její obsah mu však nemusí být jasný. Jak již bylo řečeno výše, poučení by mělo být vždy účastníkovi dáno tak, aby mohl plně porozumět jeho obsahu a dopadům.

Podle Nejvyššího soudu⁷⁹ postačí, poučí-li soud účastníka podle § 118a odst. 1 o. s. ř. neformálně a poučení zaznamená do protokolu podle § 40 odst. 1 o. s. ř.⁸⁰ To dále rozvíjí komentářová literatura⁸¹, podle níž není při poučení dle § 118a o. s. ř. dostatečná protokolace pouhým odkazem na zákonné ustanovení, jako je tomu např. u ustanovení § 118b odst. 1, § 114c odst. 5, § 119a odst. 1 o. s. ř., ale je zde nutný záznam doslovný, aby pro futuro mohly být vyloučeny pochybnosti o správnosti a úplnosti poučení.

4.3.2. Zastoupení advokátem

Bylo již výše předestřeno, že občanský soudní řád rozlišuje mezi zastoupeným a nezastoupeným účastníkem pouze v tomto ustanovení, a to v odstavci čtvrtém, podle něhož: *„Při jednání předseda senátu poskytuje účastníkům poučení též o jiných jejich procesních právech a povinnostech; to neplatí, je-li účastník zastoupen advokátem nebo notářem v rozsahu jeho oprávnění stanoveného zvláštními předpisy.“* Z toho vyplývá, že poučení dle ostatních odstavců má být poskytováno i zastoupeným účastníkům. Hromada⁸² tento závěr popisuje jako logický, když hlavním důvodem přijetí prvních tří odstavců § 118a o. s. ř. bylo předejití vydávání překvapivých rozhodnutí a vzhledem k tomu, že ani advokát nemůže vědět, jak soudce nazírá na skutečnosti v řízení přednesené, je potřebné poučit i jeho.⁸³

Ke shodnému závěru dospěl nejednou i Nejvyšší soud⁸⁴, který poznamenal, že neposkytnutí poučení podle § 118a odst. 1 až 3 o. s. ř. zatíží řízení vadou, která může mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci;⁸⁵ zároveň je tato poučovací povinnost založena na tzv. objektivním principu, nezáleží tedy, zdali se soud o své povinnosti poučit během řízení dozvěděl nebo nikoliv.⁸⁶ Na druhou stranu však ne vždy jde o zásah do základních práv a

⁷⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. 1. 2010, sp. zn. 21 Cdo 5030/2008, shodně rozsudek Okresního soudu v Pardubicích ze dne 30. 3. 2023, sp. zn. 18 C 47/2023-33

⁸⁰ HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s. 61

⁸¹ SVOBODA, K., SMOLÍK, P., LEVÝ, J., DOLEŽÍLEK, J. a kol. op. cit. pozn. č. 73, k ustanovení § 118a, bod 38

⁸² HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 4, s. 62

⁸³ Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb. op. cit. pozn. 49: *„Kromě poučení uvedených v § 118a odst. 1 až 3 je soud povinen účastníky při jednání poučit o jejich dalších (tj. v předchozích odstavcích § 118a neuvedených) procesních právech a povinnostech. Tato poučovací povinnost se však neuplatní vůči těm účastníkům, které v řízení zastupuje advokát nebo notář; takovéto zastoupení zaručuje, že se účastníkům dostane správné a úplné právní pomoci (právní služby) od jejich zástupců a že budou moci svá procesní práva a povinnosti řádně a včas vykonat (splnit).“* Shodně i SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 5, s. 295

⁸⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 2009, sp. zn. 30 Cdo 4439/2007

⁸⁵ Op. cit. pozn. č. 64

⁸⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 4. 2009, sp. zn. 25 Cdo 719/2008, nověji a shodně i Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 11. 2022, sp. zn. 23 Cdo 652/2022

svobod (byť jde o pochybení soudu – v tomto případě prvního stupně), neboť Ústavní soud uzavírá, že: „*formální neposkytnutí poučení podle § 118a odst. 1–3 o. s. ř. je sice pochybením, pakliže ale stěžovatele zastupoval právní zástupce „profesionál“, nejedná se o nepřijatelně veliký zásah do základních práv a svobod (zejm. práva na spravedlivý proces), neboť ten si musel být plně vědom situace jeho klienta v daném řízení.*“⁸⁷

V této souvislosti si dovoluji komparativně odhlédnout k našim nejbližším sousedům. Do roku 2016 platil na Slovensku podobně jako u nás zákon č. 99/1963 Z. z., občianský súdny poriadok. V něm jsme mohli nalézt § 5, který byl co do odstavce prvního shodný s tím našim. Ustanovení však mělo odstavec druhý, který, přeložený do češtiny, zní: „*Soudy nemají povinnosť podľa odstavca 1, pokiaľ je účastník občianskeho súdneho řízení zastoupen advokátom.*“ Již za účinnosti starého procesního zákona se tak slovenský zákonodárce vydal jinou, z mého pohledu progresivnější, cestou. Winterová⁸⁸ zaujímá ten názor, že by se ke shodnému stavu dalo v České republice dospět i bez legislativní změny – pouze interpretací. To by, dle mého soudu, vyžadovalo velmi progresivní přístup soudu, který by ustanovení takto vyložil a taková změna by se pravděpodobně netěšila přílišné oblibě ani mezi advokáty.

Aktuální slovenská úprava nicméně stanovuje, že soud má poučovací povinnost v rozsahu, jaký stanoví zákon (jde o obecné ustanovení, které uvádí v život speciální případy poučovací povinnosti v zákoně) a dále že soud musí poučit účastníka o právu zvolit si advokáta a o možnosti obrátit se na Centrum právnej pomoci.⁸⁹ Zákon dále stanovuje, že tyto povinnosti soud nemá, jestliže je stranou sporu (a) stát, orgán veřejné moci nebo právnická osoba a osoba, která za ni jedná, nebo její zaměstnanec či člen, který za ni jedná, má vysokoškolské právnické vzdělání druhého stupně nebo fyzická osoba, která má vysokoškolské právnické vzdělání druhého stupně, popřípadě (b) strana zastoupená advokátem, právnická osoba založená nebo zřízená za účelem ochrany spotřebitele, odborová organizace nebo fyzická osoba, která má vysokoškolské právnické vzdělání druhého stupně. Slovenský zákonodárce tak na účastníky přenáší odpovědnost za svou situaci v procesu, či spíše na jejich zástupce, a lidově řečeno si nad celou věcí myje ruce. Speciálními ustanoveními prováděcími § 160 jsou poté zvláštní normy týkající se např. spotřebitelských sporů, antidiskriminačních sporů či individuálních pracovněprávních sporů.

Slovenská zákonná úprava tak na jedné straně jasně přenáší odpovědnost na právní zástupce stran, oproti tomu však nezakotvila poučovací povinnost o důkazním břemeni či

⁸⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 7. 2011, sp. zn. I. ÚS 1264/11

⁸⁸ WINTEROVÁ, Alena. Op. cit. pozn. č. 15, s. 45

⁸⁹ Viz § 160 zákona č. 160/2015 Z. z., civilný sporový poriadok

břemenu tvrzení, což do jisté míry dostává slovenského advokáta pod větší tlak než toho českého. Slovenský zástupce musí mít navíc přehled o tom, zdali považuje soud zmíněná břemena jeho klienta za unesená a jak na věc nahlíží.

4.3.3. Odstavec 1

„Ukáže-li se v průběhu jednání, že účastník nevyličil všechny rozhodné skutečnosti nebo že je uvedl neúplně, předseda senátu jej vyzve, aby svá tvrzení doplnil, a poučí jej, o čem má tvrzení doplnit a jaké by byly následky nesplnění této výzvy.“ Taková je dikce prvního odstavce § 118a o. s. ř. Při zamyšlení toto ustanovení budí určité otázky. Tak zaprvé je zde potenciální konflikt se zásadou rozhodnutí během jediného jednání (§ 114a odst. 1 o. s. ř.), když dle zákona se účastník vyzve k doplnění skutečností až v průběhu jednání. Popsaný rozpor nicméně neplatí bezvýjimečně, když např. je možné, že se na prvním jednání provede výslech svědka, který během výpovědi vyjeví nové informace, které vyžadují dokazování a eventuálně nařízení dalšího jednání ve věci, aby se stranám poskytl čas se ke zjištěným skutečnostem vyjádřit.

Aby mohlo být ve věci nařízeno jednání, při němž může dojít k poučení podle § 118a odst. 1 o. s. ř., musí soud nejprve přijmout účastníkovu podání. První nárazník tvoří § 43 ve spojení s § 79 o. s. ř., ty však mohou odclonit pouze podání trpící zcela zásadními vadami. V praxi totiž platí, že je-li žaloba srozumitelná, určitá (a tedy projednatelná), soud ji neodmítne, byť je zřejmé, že není dostatečná ve smyslu § 118a odst. 1 o. s. ř. Tuto vadu pak řeší soud poučením dle § 118 odst. 1 o. s. ř., kde Svoboda⁹⁰ hovoří o povinnosti dotvrzovací.

4.3.4. Odstavec 2

„Má-li předseda senátu za to, že věc je možné po právní stránce posoudit jinak než podle účastníkovu právního názoru, vyzve účastníka, aby v potřebném rozsahu doplnil vyličení rozhodných skutečností; postupuje přitom obdobně podle odstavce 1.“ Pokud jde o odstavec druhý, třetí plochou je zde otázka, zdali se poučení v tomto případě týká čistě procesního práva, anebo při něm musí dojít i k hmotně právnímu zkorigování účastníkovu postoji ve sporu. Jasně v tom má § 5 o. s. ř., na druhou stranu toto poučení je samo o sobě založeno na hmotném právu, jelikož nebýt odlišného hmotně právního názoru soudce, k poučení by nedošlo. Určitou měrou se tak hmotné právo podle mého názoru musí na tomto poučení podílet – alespoň jako spouštěcí mechanismus,⁹¹ jelikož jak lze poučit účastníka o jiném hmotně právním náhledu na věc (je to

⁹⁰ SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 5, s. 310

⁹¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb. op. cit. pozn. 49: *„Podle uvedených ustanovení účastníci nebudou přímo poučováni o hmotném právu; to platí i o poučovací povinnosti podle § 118a odst. 2, při níž možnost jiného posouzení věci po právní stránce než podle účastníkovu právního názoru je jen důvodem (pohnutkou či motivem), pro který je soud povinen účastníka poučit o povinnosti doplnit vyličení rozhodných skutečností, který však soud účastníku nesděluje.“*

soud, kdo zná právo, nikoliv účastník), aniž by tento názor byl vyjeven, nebo alespoň nastíněn. Zdá se podivné, aby soud poučil účastníka o svém odlišném hmotně právním názoru, ale jen do té míry, že mu oznámí, že jej zkrátka má a nechá ho de facto hádat, jaký je a podle tohoto odhadu pak doplnit svou argumentaci.

K poučení podle § 118a odst. 2 o. s. ř. se mnohokrát vyjádřil Nejvyšší soud, a to v tom smyslu, že poučení podle tohoto ustanovení musí soud poskytnout za splnění dvou podmínek. Zaprvé musí existovat možnost posoudit věc právně jinak, než jak ji posoudil účastník a zadruhé toto jiné posouzení vyžaduje, aby účastník vylíčil rozhodné skutečnosti více či lépe, než doposud učinil.⁹² Problematický aspekt tohoto ustanovení předestírá Jirsa⁹³, který poukazuje na možný stav, kdy účastník na základě poučení změní svou argumentaci, odvolací soud se však neztotožní s názorem soudu prvního stupně s tím, že s oběma rozdílnými názory soudů jsou spojeny jiné promlčecí doby. Takový případ se mi však v soudní praxi nepodařilo najít.

4.3.5. Odstavec 3

Předposlední odstavec § 118a o. s. ř. zní: „*Zjistí-li předseda senátu v průběhu jednání, že účastník dosud nenavrl důkazy potřebné k prokázání všech svých sporných tvrzení, vyzve jej, aby tyto důkazy označil bez zbytečného odkladu, a poučí jej o následcích nesplnění této výzvy.*“ Podstata tohoto ustanovení tkví v tom, že soudce upozorní účastníka na to, že neunáší své důkazní břemeno,⁹⁴ vyzve jej k nápravě a zároveň předestře následky nesplnění takové výzvy. Nezáleží při tom, zdali účastník břemeno neunáší zcela (neoznačil ve věci žádné důkazy, nebo označil důkazy zjevně nezpůsobilé prokázat tvrzené skutečnosti) či částečně (důkazy navržené účastníkem byly provedeny, nebylo jimi však prokázáno, co účastník tvrdil), poučení podle § 118a odst. 3 o. s. ř. je třeba poskytnout v každém z případů.

Jak bylo zmíněno výše, opět se zde zákon dostává do disbalancu, když takové poučení má být účastníkovi dáno zásadně až v průběhu jednání. Důvodová zpráva k novele o. s. ř.⁹⁵ přitom zmiňuje několikrát zásadu rozhodnutí věci při jediném jednání, sama však jde opět proti sobě. Skutečnost, že účastník neunáší své důkazní břemeno, může být soudci jasná již ze žaloby či z vyjádření k ní tehdy, pokud není přiložen důkaz žádný či je přiložen na první pohled evidentní nedostatek. Vedle toho, jak opět podotýká Jirsa,⁹⁶ zde vyvstává potenciální problém se zásadou spravedlivého procesu a zásadou rovnosti stran. Pakliže se jedna ze stran sporu

⁹² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2006, sp. zn. 21 Cdo 1586/2005, shodně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. 1. 2022, sp. zn. 28 Cdo 3098/2021

⁹³ JIRSA, Jaromír. op. cit. pozn. č. 2, s. 49

⁹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 6. 2012, sp. zn. 31 Cdo 619/2011

⁹⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 30/2000 Sb. op. cit. pozn. 47, k bodům 148 a 149

⁹⁶ JIRSA, Jaromír. op. cit. pozn. č. 2, s. 49

ocitně v situaci vyžadující poučení podle § 118a odst. 3 o. s. ř., stalo se tak velmi pravděpodobně kvůli její vlastní nezodpovědnosti či liknavosti ve sporu. A právě tato strana by měla dostat servis v podobě výzvy k doplnění důkazů, a dokonce i upozornění na další postup, pakliže výzvu nevyslyší. Zároveň je zde opět problém v poučení o hmotném právu – jen těžko si lze představit poučení o neunášení důkazního břemena bez určitého návodu, jaké hmotně právní ustanovení je pro soudce dávajícího účastníkovi poučení rozhodující.

Důležitým aspektem tohoto ustanovení je rozlišování mezi zastoupeným a nezastoupeným účastníkem. Zákon tak bohužel nečiní, dle mého názoru by tomu tak být mělo. Pakliže účastník je zastoupen advokátem (profesionálem), kdy jindy bychom měli očekávat, že se nebude ocítat v situaci, ve které soudu nepředloží dostatek důkazů k prokázání svých tvrzení. Aktuální situace dává advokátovi možnost se záměrně vyjadřovat a neoznačit dostatek důkazů k zdůvěryhodnění svého podání, tím donutit soud k poučení podle § 118a odst. 3 o. s. ř. a získat tak další čas a spor protahovat. Takový přístup je v rozporu se zásadou hospodárnosti řízení, ale i elementární logikou a účelem procesu. V historii za dob civilního řádu soudního⁹⁷ se mezi zastoupenými a nezastoupenými účastníky rozlišovalo. Pamatoval na to § 432, podle něhož měl soudce dát stranám práva nezalým a advokátem nezastoupeným potřebný návod ku provedení jejich procesních úkonů a k tomu je náležitě poučit.

4.3.6. Odstavec 4

Poslední odstavec ustanovení § 118a o. s. ř. již byl citován výše. Ustanovení jako jediné rozlišuje mezi zastoupeným a nezastoupeným účastníkem. Jde o určitou konkretizaci § 5 o. s. ř. (hovoří se o *jiných* procesních právech a povinnostech) zužující poučovací povinnost pouze na nezastoupené. Podle Svobody⁹⁸ by mělo být systematicky zařazeno do části první, hlavy první občanského soudního řádu. Sám bych toto umístění konkretizoval na druhý odstavec § 5 o. s. ř., podobně jako tomu bylo za účinnosti občanského soudního řádu na Slovensku.

Nabízí se otázka, co lze pod čtvrtý odstavec podřadit, tedy jaká jsou ta jiná procesní práva a povinnosti, o kterých se zastoupený účastník nepoučuje, neboť roli garanta jejich znalosti plní zástupce. Takovými právy lze rozumět např. poučení o možnosti navrhnout vydání rozsudku pro zmeškání, o možnosti uplatnit náhradu za určité náklady řízení, nebo o postupu podle § 107a o. s. ř.⁹⁹

⁹⁷ Zákon č. 113/1895 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní)

⁹⁸ SVOBODA, Karel. op. cit. pozn. č. 5, s. 310

⁹⁹ LAVICKÝ, Petr, a kol. *Občanský soudní řád: Praktický komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-8-15]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

Mimoděk můžeme z tohoto ustanovení chápat i důležitost poučení podle odst. 1 až 3, když právě jeho se musí dostat i účastníku zastoupenému. Konkretizaci čtvrtého odstavce nabízí Nejvyšší soud,¹⁰⁰ který podotýká, že z podmínky zastoupení neexistuje v zákoně výjimka, tedy povinnost poučit účastníka neodpadá ani v případě že je např. právnický vzdělaný, či se jedná o bývalého advokáta atp., pakliže je nezastoupený.

4.4. Nestrannost soudce dnes

Svět, ve kterém existuje § 118a o. s. ř. nestrannosti řekněme úplně nepřeje. Není překvapením, že poučení podle tohoto ustanovení může být v očích některých spatřováno jako zásah do nestrannosti soudce, byť se jedná o zákonný postup. Komentářová literatura¹⁰¹ v tomto ohledu stojí za soudcem a logicky uzavírá, že následuje-li soudce zákon a plní tak poučovací povinnost vůči kterékoliv straně sporu, nemůže tím přijít o svou nestrannost. Obrisy poučení, které do nestrannosti nezasahuje, či zasahuje v únosné míře, poodkryl Nejvyšší soud¹⁰², podle něhož jediný správný výklad ustanovení § 118a o. s. ř. je ten, kdy soud neupozorňuje účastníka na případné skutkové okolnosti, které by sice mohly mít vliv na průběh řízení, byť je účastník doposud do řízení nevnesl. Obdobně potom platí, že za správné poučení nelze mít takové, které upozorní účastníka na to, kdo ve sporu má či může být dalším žalovaným.¹⁰³ Opačný výklad by byl ve zjevném rozporu právě s požadavkem nestrannosti. Zajímavou úvahu doplňující tuto poznámkou podává Pulkrábek¹⁰⁴, který – pokud jde o poučování o jiném právním názoru – na jedné straně uznává, že poučovací povinnost může teoreticky zasáhnout do nestrannosti soudce, na straně druhé však kritizuje, absentuje-li údaj, které straně má takové poučení stranit. Určité poučení jedné strany totiž lze vyložit jako pomoc stranám oběma, záleží na úhlu pohledu. Tak například upozornění na prekluzi uplatněného nároku lze chápat jako podnět žalobci, aby vzal žalobu zpět, ale i žalovanému, aby jej žaloby zbavil.

Historickou zkušenost k tomu přidávají Horák s Hromadou¹⁰⁵, podle nichž: „*Krajním pojetím poučovací povinnosti je požadavek, aby soud upozornil účastníka na vše, co může uplatnit, aby byl v řízení úspěšný, což však může vést a v minulosti vedlo ke vzniku pochybností o nestrannosti soudce, kdy jedné straně se může oprávněně jevit, že protistraně je pomáháno více.*“ Na tuto myšlenku dále navazují v tom smyslu, že nejen že by soud neměl účastníka

¹⁰⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. 12. 2011, sp. zn. 26 Cdo 82/2011

¹⁰¹ SVOBODA, K., SMOLÍK, P., LEVÝ, J., DOLEŽÍLEK, J. a kol. op. cit. pozn. č. 71

¹⁰² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. 8. 2019, sp. zn. 20 Cdo 2560/2019

¹⁰³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 8. 2011, sp. zn. 26 Cdo 4794/2010, nebo obdobně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 11. 2010, sp. zn. 30 Cdo 4581/2009

¹⁰⁴ PULKRÁBEK, Zdeněk, *Zákaz překvapivého rozhodnutí: Bud' – anebo*. Právní rozhledy, 2019, č. 11, s. 381

¹⁰⁵ HORÁK, Pavel a HROMADA, Miroslav. op. cit. pozn. č. 13, s. 487

upozorňovat na vše, co může uplatnit, naopak v případě více možných způsobů, jak v řízení postupovat, by měl soud poučovat výhradně v mezích toho způsobu, který si účastník zvolil.

Za dob socialismu byla samozřejmě nestrannost soudce poněkud jinde než dnes, jistou vzpomínkou na toto období zůstává povinnost zveřejnění politické angažovanosti soudců. Nejvyšší soud řešil případ,¹⁰⁶ kdy účastník, který se podílel na tom, že se údaj o politické angažovanosti v KSČ o soudcích zveřejňuje, považoval všechny soudce, o nichž byl tento údaj zveřejněn, za a priori proti němu zaujaté, a tím pádem nikoli nestranné. Soud však podotknul, že podjatost soudce je vždy nutno opírat o pro daný případ specifické zájmy soudce na výsledku řízení a nelze soudce prohlásit za zaujatého jen proto, že je o něm zveřejněn údaj o dřívějším členství v komunistické straně. Stejně jako nelze předjímat vztah soudce k řízení jen proto, že byl členem KSČ, nelze předjímat ani důvěryhodnost účastníka řízení (v daném případě obviněného) proto, že má za sebou trestní minulost. Ústavní soud¹⁰⁷ jasně odmítl postup, kdy soud nevěří vypovídající osobě proto, že je recidivistou odsouzeným za trestné činy, které jej činí dle soudu nespolehlivým či nedůvěryhodným. Shodný názor obsahuje i usnesení Nejvyššího soudu¹⁰⁸, lze tedy uzavřít, že jde o judikaturou potvrzený parametr soudcovské nestrannosti.

Již výše bylo nastíněno rozlišování mezi nestranností a nezávislostí soudce / soudu s tím, že první z pojmů byl vnímán jako subjektivní vztah soudce ke konkrétní věci, účastníkům řízení atd., zatímco nezávislost jako institucionální oddělení soudu od jiných složek veřejné moci, či od funkcionářů soudu. Prozkoumáme-li však nestrannost hlouběji, lze ji dělit znovu na subjektivní a objektivní část.¹⁰⁹ Shora zmíněná část nestrannosti je bez pochyby tou subjektivní (o té je soudce sám schopen referovat, resp. jeho vztah k ní leží v jeho hlavě), totiž jedná se o vnitřní psychický vztah soudce k projednávané věci, a to ke všem jejím složkám, samozřejmě k účastníkům či předmětu řízení, ale dále také k právním zástupcům účastníků a jejich chování. Z mé zkušenosti jsou soudci v mnohem lepší náladě, pokud jim právní zástupce v rámci sporu, jehož předmětem je např. rozvětvená vlastnická struktura, přinese na jednání tuto strukturu barevně vytištěnou na tvrdém papíře, zalaminovanou, přehledně popsanou s vysvětlivkami a soudce se tak nemusí namáhat s představováním si dané struktury, byla-li by popsána pouze

¹⁰⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 10. 2012, sp. zn. 23 Nd 286/2012-II, shodně usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 2015, sp. zn. 23 Nd 167/2015

¹⁰⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 24. 8. 2021, sp. zn. I. ÚS 1226/21, shodně nález Ústavního soudu ze dne 1. 4. 2015, sp. zn. I. ÚS 2726/14

¹⁰⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 1. 2017, sp. zn. 3 Tdo 1782/2016

¹⁰⁹ Usnesení Ústavního soudu ze dne 3. 5. 2012, sp. zn. III. ÚS 141/12-2

slovy. V takovém případě pak může soudce nevědomky začít favorizovat daného právního zástupce na osobní rovině a nepatrně se vzdálit perfektní nestrannosti ve věci.

Vedle této subjektivní části nestrannosti samozřejmě musí existovat ta objektivní, a to už proto, že ta jediná může být – objektivně – posouzena nezaujatým pozorovatelem. Teoreticky řečeno se soudce, bude-li dobrým hercem, může navenek chovat zcela nestranně, a přitom přilnout k jedné ze stran. Objektivní složkou tedy nutno rozumět jakékoliv objektivní okolnosti, který by mohly založit legitimní pochybnosti o tom, že soudce je v dané věci zaujatý a nelze je zaměňovat s pouhým pocitem účastníka (subjektivním), že se soudce nechová nestranně (k tomu srov. i výše zmíněný judikát o zveřejňování členství soudců v KSČ). S tím úzce souvisí vyloučení soudce pro podjatost, pro nějž postačí, existují-li důvodné pochybnosti o jeho nestrannosti, které musejí být posuzovány výhradně objektivně (byť subjektivní dojem jednoho z účastníků může figurovat jako spouštěč takového posuzování).¹¹⁰ Na tuto tezi navazuje Ústavní soud v relativně čerstvém a názorově bohatém nálezu,¹¹¹ v němž uzavírá, že je-li řeč o nestrannosti soudců v objektivním slova smyslu, postačí i zdání o existenci skutečností zpochybňujících jeho nestrannost (nehledě na soudcovo chování a výroky – tedy subjektivní složku nestrannosti). Zároveň se v tomto nálezu hovoří o zdání nestrannosti pro třetí osoby jako o dalším aspektu.

Jinými slovy je nutné, aby se soudce jevil jako nestranný i veřejnosti, v této souvislosti hovoříme o tzv. sociální povaze soudního rozhodování, k níž v rozhovoru o kauze soudce Bureše uvedla Wagnerová, že nestačí, cítí-li se soudce být nestranným. Vedle toho se musí jako nestranný jevit veřejnosti, a to i tehdy, když se dozví třeba o soudcových stycích s trestně stíhanými osobami, které může v budoucnu sám soudit.¹¹² Důraz na názor veřejnosti se promítl i do znění etických zásad chování soudce¹¹³ vydaných Soudcovskou unií, jejichž čl. II odst. 3 zní: „*Soudce se zdrží projevů, které by mohly ovlivnit výsledek řízení nebo vzbudit pochybnost veřejnosti o nestrannosti řízení, a to jak ve věcech, které osobně projednává, tak i v ostatních věcech. Se zástupci sdělovacích prostředků jedná otevřeně, při zachování požadavku nezávislosti a nestrannosti soudní moci.*“ Wagnerová jde oproti etickým zásadám chování soudce o trochu dále v tom smyslu, že váhu přisuzuje chování soudce i mimo soud, tedy ve svém soukromém životě. S jejím názorem se ztotožňuji, neboť důvěru v justici a sebe sama

¹¹⁰ Nález Ústavního soudu ze dne 31. 8. 2004, sp. zn. I. ÚS 371/04 či shodně nález Ústavního soudu ze dne 12. 1. 2005, sp. zn. III. ÚS 441/04

¹¹¹ Nález Ústavního soudu ze dne 2. 8. 2021, sp. zn. II. ÚS 741/21

¹¹² SYROVÁTKA, Tomáš. op. cit. pozn. č. 41

¹¹³ Shromáždění zástupců sekcí Soudcovské unie. *Etické zásady chování soudce*. Online. In: soudci.cz, 26. 11. 2005. Dostupné z: <https://www.soudci.cz/o-nas/eticke-zasady-chovani-soudce.html> [cit. 2024-09-29]

může soudce podpořit či narušovat samozřejmě i mimo soudní síň, např. při vystupování v médiích, dnes i na sociálních sítích atp. Ne snad, že by toto autoři etických zásad chování soudce nevěděli, jejich cílem bylo patrně upravit hlavně chování soudce při výkonu jeho práce, považují ale za důležité zde zmínit i onen aspekt soukromého života.

Dle znění článku 82 odst. 1 Ústavy¹¹⁴ dále platí presumpce nestrannosti. To potvrzuje Nejvyšší soud, podle něhož je soudce považován za nestranného, dokud není prokázán opak, resp. do té doby, dokud není předložen důkaz o opaku (pro důsledky v procesu postačí, je-li takový důkaz s to vzbudit pochybnosti o soudcově podjatosti).¹¹⁵

5. Poučovací povinnost de lege ferenda

5.1. Návrh civilního řádu soudního

Myšlenka novelizace či reformy poučovací povinnosti a zároveň nestrannosti soudce není nic nového, zákonodárce ve spolupráci s odbornou veřejností ji uvedl v povědomí v rámci přípravy civilního řádu soudního („c. ř. s.“), předpisu, který by měl nahradit občanský soudní řád. Došlo tak na přípravu věcného záměru civilního řádu soudního¹¹⁶, který se pochopitelně úpravě či změnám v poučovací povinnosti a nestrannosti soudce nevyhnul. Posun v rekodifikaci procesních předpisů slíbila i současná vláda ve svém programovém prohlášení¹¹⁷, její cíl však nebyl nikterak ambiciózní, vytyčila si pouze pokračování v přípravě revize pravidel civilního procesu.

5.1.1. Poučovací povinnost podle věcného záměru k c. ř. s.

Autoři si byli při přípravě koncepce vědomi toho, že široce pojatá poučovací povinnost soudu, jakou obsahuje dnešní o. s. ř., je těžko slučitelná se soudem, co by nestrannou třetí stranou sporu a zásadou rovnosti stran. Zároveň je předkládáno, že by si měl zákonodárce vybrat – buď pojmout poučovací povinnost jako součást procesu (jak je tomu nyní), anebo zvolit dle mého názoru lepší, progresivnější cestu a zavést (nikoliv výhradně) advokátský proces (více k němu níže) – touto cestou se dává právě věcný záměr k c. ř. s. K takovému

¹¹⁴ Čl. 82 odst. 1 Ústavy zní: „*Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí. Jejich nestrannost nesmí nikdo ohrožovat.*“

¹¹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 9. 2012, sp. zn. KSPL 54 INS 1452/2011, 29 NSČR 38/2012 - B - 124

¹¹⁶ DOBROVOLNÁ Eva, DVOŘÁK Bohumil, LAVICKÝ Petr, PULKRÁBEK Zdeněk, WINTEROVÁ Alena. *VĚCNÝ ZÁMĚR CIVILNÍHO ŘÁDU SOUDNÍHO FINÁLNÍ ZNĚNÍ 2. VERZE*. Online. In: justice.cz, Dostupné z: https://justice.cz/documents/12681/2872506/V%C4%9Bcn%C3%BD+z%C3%A1m%C4%9Br_fin%C3%A1ln%C3%AD+verze+_prosinec+2020.pdf/83cdd87e-18c5-41e9-948e-8defa2525adb [cit. 2024-09-26]

¹¹⁷ *Programové prohlášení vlády*. Online. In: vlada.gov.cz, 1. 3. 2023. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547/#spravedlnost_a_pravo [cit. 2024-09-26]

přístupu zmíněnému tehdy v první verzi koncepce se vyjádřil Němec tak, že advokátský proces je dle jeho názoru krok správným směrem, souběžně však musí dojít ke snížení míry poučovací povinnosti soudu (úměrně ke zvýšení odpovědnosti advokátů).¹¹⁸

Dle mého názoru plní advokátský proces daný úkol, totiž vyrovnání stran nejen formálně v zákoně, ale i prakticky v soudní síni, lépe než široce pojatá poučovací povinnost. V dnešním nastavení je možné, že se dá jedna strana zastoupit advokátem, zatímco druhá nikoliv. Takový propastný rozdíl má pak soudce kompenzovat poučovací povinností, která v našem právním řádu přetrvává z dob minulých. Jde sice o myšlenku ve své podstatě správnou, nicméně poučovací povinnost není dle mého schopna dorovnat manko v právním povědomí žalovaného laika proti žalobci zastoupenému advokátem.

Navzdory případnému zavedení advokátského procesu poučovací povinnost v určitých formách v koncepci přežívá, jmenujme příklady. Strana musí být z logiky věci poučena, co nastane, nezvolí-li si advokáta poté, co je k tomu vyzvána (postupovalo by se podle pravidel o zmeškání úkonu); dále mohou nastat situace, kdy je strana nezastoupena v mezích zákona, tehdy je třeba ji poučit, jak provést jí zamýšlené procesní úkony (nikoliv poučit o tom, co má udělat) a konečně by pochopitelně zůstalo příkladně poučení o opravném prostředku či o významu svědecké výpovědi před jejím podáním. Poučování podle § 118a o. s. ř. by však bylo nahrazeno a odpovědnost za jeho obsah přenesena na advokáty

5.2. Jaká by měla být poučovací povinnost a nestrannost soudce v budoucnu

Civilní řád soudní, resp. věcný záměr k němu, předkládá alternativu současné právní úpravě, totiž nahrazení široce pojaté poučovací povinnosti (jejíž nedílnou součástí tvoří § 118a o. s. ř.) zavedením advokátského procesu. Při mém bádání nad touto problematikou – jak by měla poučovací povinnost ve spojení s nestranností soudce ideálně vypadat, jsem na jinou proveditelnou alternativu nenarazil ani nepřišel. Okrajovou možností by bylo poučovací povinnost zrušit bez dalšího, což by nepochybně znamenalo krok zpět, byť lze uvažovat tím způsobem, že by se práva účastníků rádoby vyrovnala, respektive už by nebyla více narušována poučováním soudce daným pouze jedné z nich. Tuto variantu uvádím spíše pro úplnost, její dopady na civilní proces by byly pravděpodobně výlučně negativní a již ve světle všech historických etap poučovací povinnosti, které jsem popsal shora, by zkrátka nedávala smysl.

¹¹⁸ DIMUN, Petr. *Špičky justice podrobily záměr civilního řádu soudního drtivé kritice a odmítly ho jako Cimrmanovu pohádku*. Online. In: ceska-justice.cz, 22. 11. 2018. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2018/11/spicky-justice-podrobily-zamer-civilniho-radu-soudniho-drtive-kritice-odmitli-jako-cimrmanovu-pohadku/>

Cestou, která na druhou stranu za zamýšlení stojí, vede přes zmíněný advokátský proces. Tuto variantu ostatně zvolil zákonodárce v Německu i Rakousku, v našem právním prostoru se tedy nejedná o přístup netradiční. V následujících odstavcích se k němu vyjádřím, a to jak k jeho kladům, tak k problematickým částem.

5.2.1. Advokátský proces jako alternativa poučovací povinnosti

Na začátek části věnující se advokátskému procesu se sluší zmínit, že ani v našem prostředí se nejedná o věc zcela neznámou. Před nástupem komunistické strany byl advokátský proces zakotven v § 27 tehdejšího civilního řádu soudního¹¹⁹, jehož první odstavec zněl: „*Před sborovými soudy první stolice, před samosoudci, kteří jsou povoláni u těchto sborových soudů k výkonu soudní pravomoci [podle § 7 a) j. n.], a přede všemi soudy vyšší stolice se musí dáti strany zastupovati advokáty (proces advokátský).*“ Následující ustanovení pak tuto zásadu modifikovala. To platilo až do přijetí zákona o zlidovění soudnictví¹²⁰, který povinné zastoupení vyměnil za poučovací povinnost. Následoval pak občanský soudní řád z roku 1950¹²¹ a jeho § 7, z něhož postupem času vykrytalizoval až dnešní platný § 5 o. s. ř. Zaměříme-li se na tuto více než stoletou historii, lze pozorovat určitý kyvadlový efekt – totiž dostali jsme se za tu dobu od advokátského procesu k nejširší poučovací povinnosti (poučení maximálně široké za dob socialismu) a v nedávné době po revoluci se kyvadlo začalo vracet zpět, což se projevuje jako postupné pomalé zužování poučovací povinnosti a návrat větší odpovědnosti účastníků řízení. Dle mého soudu lze dnes uvažovat, v tomto odstavci prozatím bez praktických dopadů o tom, že by se pomyslné kyvadlo mělo vrátit do své výchozí pozice a advokátský spor by měl být znovuzaveden (pochopitelně v modifikované formě).

Výhod povinného zastoupení je hned několik. Dnešní justice se pod náporům práce řekněme mírně prohýbá, povinné zastoupení advokáty by v praktické rovině mělo okamžitě snížit či zcela vymýtit podání nemající všechny zákonem požadované náležitosti, zároveň advokát je spíše než nepoučený laik s to rozpoznat, zdali má cenu věc žalovat a pakliže usoudí, že má, pravděpodobně ji i dobře právně kvalifikuje.¹²² Podle tvůrců koncepce k novému c. ř. s. se dále povinným zastoupením advokáty zvyšuje šance na uzavření smíru a v neposlední řadě se soudům uleví i v tom smyslu, že již nebudou muset tolik poučovat, a to včetně materie § 118a o. s. ř. – poučovací povinnost by se de facto smrštila na poučení o následcích nezvolení si

¹¹⁹ Zákon č. 113/1895 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní) ve znění předpisů jej měnících a doplňujících do dne 31. 12. 1947

¹²⁰ Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

¹²¹ Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád)

¹²² Srov. HORA, Václav, SPÁČIL, Jiří (ed.). *Československé civilní právo procesní: I.-III. díl. Klasická právnícká díla*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-540-3. s. 51

advokáta. Lze říci, že by se touto změnou zkorigovala i nestrannost soudce, která je ve smyslu dříve zmíněného někdy vnímána jako poučováním narušená. S tím koresponduje Zoulíkův článek¹²³, v němž je podáno, že povinné zastoupení řeší tenzi mezi rovností formální (rovnost typická pro anglosaský systém, kdy účastníkům jsou dána stejná práva v tom smyslu, že neexistuje zákonné zvýhodnění jedné ze stran) a rovností materiální (rovnost, o níž se snažíme v našem kontinentálním prostředí, jejíž podstata tkví v rovnosti i de facto, tedy je-li jedna ze stran znevýhodněna, je jí podána pomocná ruka třeba v podobně poučení). Dle mého názoru není vyloučeno, že by advokátský proces dále zvýšil i aktivitu soudců, kteří by byli neustálou přítomností advokátů nuceni řekněme ke zvýšené bdělosti. Tyto výhody pospolu by ulevily přetíženým soudům, což by řízení obecně urychlilo, zefektivnilo práci soudů a tím učinilo civilní proces obecně hospodárnějším.

Jak už to bývá, nic není černobílé, a tak s sebou advokátský proces nese také určitá úskalí. Tím podle mého názoru největším je otázka vlastní leccemu, tedy kdo to zaplatí. C. ř. s. odpovídá tak, že povinnost nechat se zastoupit advokátem ponechává na účastníku a ten by měl správně advokáta vyhledat, zvolit a zaplatit. To lze vzít za zásadu, vedle toho však musí existovat kompenzační mechanismus pro ty, kteří si advokáta objektivně nemohou dovolit, jinak by šlo samozřejmě o porušení práva na spravedlivý proces. Vracím se zde k již citovanému Eliášovi¹²⁴, který podotkl, že zároveň se zavedením advokátního přimusu by musel být připraven i způsob hrazení nákladů na právní zastoupení pro ty, kteří na něj materiálně nedosáhnou. Tehdy však podle něj státní rozpočet neměl dostatek prostředků pro zavedení takového mechanismu, a proto vznikla poučovací povinnost mj. podle § 118a o. s. ř. Nejsmutnější na tom je, že to Eliáš napsal v roce 1999. Nutno zde podotknout, že tento kompenzační mechanismus by měl být nastaven tak, aby státem hrazená právní pomoc byla výjimkou z pravidla. Hrazené zastoupení a povinné zastoupení teoreticky nemusí znamenat jednu množinu – lze si představit člověka chtějícího právní pomoc i v případě nevyžadujícím povinné zastoupení.¹²⁵ Vyřešení této otázky a nastavení přesných parametrů náleží zákonodárci.

Další překážku vidím v samotných advokátech. Jednak mám pocit, že by jim tato změna neudělala radost, pokud jde o množství práce, kterou současně mají. Samozřejmě potenciálního klienta by mohli z různých důvodů odmítnout, prakticky ale advokátský proces nemůže být zaveden bez dalšího s tím, že si trh poradí sám. Od ledna 2025 se sice advokátní tarif opět

¹²³ ZOULÍK, František. *Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu*. Bulletin advokacie, 1999, č. 9 s. 7

¹²⁴ ELIÁŠ, Karel. op. cit. pozn. č. 66

¹²⁵ Srov. čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod

novelizuje, to samo o sobě ale určitě neodstraní možnost, že budou například žalovaní v Praze hledat advokáty sídlící za hranicí hlavního města, protože ti pražští nebudou ochotni účastnit se povinného zastupování. To pochopitelně není ideální, dalo by se zde proto uvažovat o zavedení kvót či povinnosti přijmout určitý počet takových žádostí ročně, mně osobně se však takový zásah příčí a podle mého by neprospěl nikomu zúčastněnému. Korektivem zmíněného problému řešícího jej alespoň částečně, pokud jde o množství, je zavedení povinného zastoupení jen pro některá řízení, resp. vytvoření výjimek ze zásady povinného zastoupení (vyloučení absolutního zastoupení). V tomto ohledu lze uvažovat o minimální hodnotě sporu, která nebude-li dosažena, nebude třeba zastoupení, dále např. o jednotlivých druzích řízení, kterým by byla tato výjimka taktéž udělena a konečně pochopitelně netřeba zastupovat osoby v právu vzdělané.

Pokud bychom se cestou advokátského procesu nevydali, zůstává samozřejmě možností ponechání současného stavu. Dle mého názoru a v podstatě všeho shora zmíněného představuje však zavedení povinného zastoupení varianta zlepšení kvality našeho civilního procesu, a to i přes zvýšené finanční či kapacitní náklady. Protiargumentem by mohlo být, že tím vlastně dojde k omezení svobody vést proces dle svého uvážení, protože určitě se najdou účastníci, kteří nebudou zastoupení chtít (tím spíš v případě žalovaných, kteří se stanou účastníky sporu proti své vůli). Touto optikou by však šlo nahlížet vlastně na každou povinnost, kterou právo ukládá a pokud jde o samotný výkon zastoupení, advokát, co by zmocněnec svůj postup s klientem vždy koordinuje, nedojde tedy k ubírání sporu směrem, který by byl proti účastníkovi vůli.

Ačkoliv nelze očekávat, že by výše uvedenou reformu procesu stihla současná vláda (při troše pesimismu ani ta příští) a celý proces reformy civilního procesu je v plenkách, věci jsou v pohybu. Zůstává otázkou času, než se novela občanského soudního řádu či úplná rekodifikace, která je dle mého na místě, stane realitou. Ze studia materiálů před a při psaní této práce mám dojem, že zavedení advokátského procesu je na spadnutí. Ponechání poučovací povinnosti či její rozšiřování by znamenalo krok stranou, ne-li zpět.

Závěr

Tato diplomová práce se zabývala problematikou poučovací povinnosti soudu, se zaměřením na obecnou poučovací povinnost a specifickou povinnost dle § 118a občanského soudního řádu, a jejich provázání s otázkou nestrannosti soudce. Hlavním cílem bylo zhodnotit, jakou roli plní poučovací povinnost v moderním civilním procesu, jakým způsobem ovlivňuje rovnost účastníků a zda může aktivní role soudu v tomto ohledu zasáhnout do zásady nestrannosti soudce.

Bylo zjištěno, že poučovací povinnost hraje v civilním procesu zásadní úlohu při ochraně práv účastníků řízení. Institut poučovací povinnosti je v právním řádu zakotven jako záruka procesní spravedlnosti a prostředek k tomu, aby každý účastník mohl efektivně hájit svá práva. Současně je však zřejmé, že poučovací povinnost, zejména dle § 118a o. s. ř., může vyvolávat obavy z možného narušení nestrannosti soudce, pokud soud aktivně vstupuje do procesu a upozorňuje účastníky na jejich procesní nedostatky.

V práci bylo poukázáno na fakt, že poučovací povinnost dle § 118a o. s. ř. představuje důležitý nástroj k zabránění tzv. překvapivých rozhodnutí, kdy by účastníci nebyli dostatečně informováni o neunesení důkazního nebo tvrzení břemene. Tato povinnost je tedy legitimním prostředkem k zajištění spravedlnosti řízení. Na druhé straně však její aplikace vyžaduje od soudců vysokou míru citlivosti a odpovědnosti, aby nedocházelo k porušení rovného postavení účastníků nebo k vytváření dojmu, že soudce napomáhá jedné straně sporu na úkor druhé.

Propojení poučovací povinnosti a nestrannosti soudce se ukazuje jako složitý vztah, který vyžaduje pečlivé vyvažování, a hlavně přístup soudce. Na jedné straně je důležité, aby soudce poučoval účastníky v souladu s procesními pravidly a zajišťoval spravedlivý průběh řízení. Na druhé straně by měl zůstat nestranný a nevstupovat do sporu nad rámec své procesní role. Tento princip je základem nejen pro ochranu práv účastníků, ale také pro udržení důvěry veřejnosti v nezávislost a spravedlnost soudní moci.

Historický vývoj poučovací povinnosti, jak bylo uvedeno v práci, ukazuje na proměny vnímání role soudu a postavení účastníků v civilním řízení. V minulosti hrála poučovací povinnost různé role a brala na sebe různé podoby, dnešní právní úprava, zejména po velké novele občanského soudního řádu, upřesnila její význam a jasně definovala situace, kdy účastníky poučit. Tento vývoj reflektuje nejen změny v procesním právu, ale také posun ve společenských očekáváních ohledně role soudce a ochrany procesních práv.

V závěrečné části práce byla představena možná podoba budoucího vývoje poučovací povinnosti. De lege ferenda lze předpokládat, že se tento institut bude i nadále vyvíjet směrem

k větší transparentnosti a předvídatelnosti soudních rozhodnutí. Je možné, že budoucí reforma občanského soudního řádu přinese další zpřesnění podmínek, za kterých by měl soudce poučit účastníky, a zároveň zohlední aktuální diskuse o rozšíření advokátního přímusu v civilním řízení. Tento krok by mohl vést ke snížení rizika, že soudce bude muset vstupovat do sporů v roli, která může vyvolávat pochybnosti o jeho nestrannosti.

Poučovací povinnost zůstává prozatím nedílnou součástí českého civilního procesu a její správná aplikace přispívá k zajištění spravedlivého řízení a ochraně práv účastníků. Výzvou budoucího vývoje právní úpravy bude buďto nalezení rovnováhy mezi těmito dvěma aspekty, aby byla zachována důvěra ve spravedlnost a nestrannost soudního rozhodování, anebo návrat ke kořenům v podobě zavedení advokátského procesu.

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

- BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír. Novelizovat ještě jednou občanský soudní řád? Právní rozhledy, 1999, č. 3, s. 105
- DAVID, Ludvík. Dokáže český soudce správně poučit účastníka při změně náhledu na právní kvalifikaci žaloby? Právní rozhledy, 2003, č. 7, s. 348
- DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád I, II Komentář. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2009, s. 9–17
- ELIÁŠ, Karel. *Pár úvah nad návrhem novely občanského soudního řádu.* Právní rozhledy, 1999, č. 9, s. 449
- GONDEKOVÁ, Šárka. *Poučovací povinnost a dokazování prováděné odvolacím soudem.* Bulletin advokacie, 2016, č. 1-2 s. 44
- HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník. 3., podstatně rozš. vyd. Beckovy odborné slovníky.* V Praze: C.H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-059-1
- HORA, Václav, SPÁČIL, Jiří (ed.). *Československé civilní právo procesní: I.-III. díl. Klasická právní díla.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-540-3. s. 51
- HORÁK, Pavel a HROMADA, Miroslav. *Poučovací povinnost soudu I. stupně v nalézacím řízení sporném.* Právní rozhledy, 2003. č. 10, s. 487
- HROMADA, Miroslav. *Poučovací povinnost v civilním procesu.* Beckova edice právní instituty. V Praze: C.H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-463-6
- JANOUSEK, Lubomír. *Poučovací povinnost obecných soudů dle o. s. ř. v judikatuře Ústavního soudu.* Právní rozhledy, 2004, č. 2, s. 52
- JIRSA, Jaromír. *Novinky v civilním řízení soudním: (kritická studie).* Knihovnička Orac. Praha: LexisNexis CZ, 2005. ISBN 80-86199-86-x
- KUČEROVÁ, Pavla. *Nezávislost a odpovědnost soudců.* Právní rozhledy, 2011, č. 10, s. 356
- NEMEŠKALOVÁ ROSINOVÁ, Alžbeta. *Podjatost soudců v rozhodovací praxi vrcholných soudů ČR.* Beckova edice právní instituty. V Praze: C.H. Beck, 2021. ISBN 978-80-7400-845-0
- PULKRÁBEK, Zdeněk. *Zákaz překvapivého rozhodnutí: Bud' – anebo.* Právní rozhledy, 2019, č. 11, s. 381
- REMEŠ, Jiří. *Praktický úvod do civilního řízení sporného.* Právní praxe. V Praze: C.H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-871-9
- SLÁDEČEK, Vladimír. *Ústava České republiky: komentář. 2. vydání.* Beckova edice komentované zákony. V Praze: C.H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-590-9. s. 860-905
- SVOBODA, Karel. *Aktuální otázky poučovací povinnosti soudu a koncentrace.* Soudní rozhledy, 2017, č. 10, s. 310
- SVOBODA, Karel. *Dokazování. Právní monografie (ASPI).* Praha: ASPI, 2009. ISBN 978-80-7357-414-7
- SVOBODA, Karel. *Přehled judikatury. Přehledy judikatury (ASPI).* Praha: ASPI, 2009. ISBN 978-80-7357-453-6

- SVOBODA, Karel. *Řízení v prvním stupni: civilní proces z pohledu účastníka. Praktická knihovna (C.H. Beck)*. V Praze: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-733-0
- SVOBODA, Karel a TRNĚNÁ, Klára. *Dovolání. Beckova edice právní instituty*. V Praze: C.H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-685-2
- SVOBODA, K., SMOLÍK, P., LEVÝ, J., DOLEŽÍLEK, J. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář. 3. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2023
- ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář. 3. vydání. Velké komentáře*. V Praze: C.H. Beck, 2023. ISBN 978-80-7400-893-1
- WINTEROVÁ, Alena. *Koho a o čem v procesu poučovat? (Ještě k § 5 o. s. ř.)*. Acta Universitatis Carolinae. Iuridica. 2006, roč. 50, č. 4
- WINTEROVÁ, Alena a MACKOVÁ, Alena. *Civilní právo procesní. 9. aktualizované vydání*. Student (Leges). Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-298-1
- ZOULÍK, František. *Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu*. Bulletin advokacie, 1999, č. 9 s. 7

2. Seznam použitých internetových zdrojů

- DOBROVOLNÁ Eva, DVOŘÁK Bohumil, LAVICKÝ Petr, PULKRÁBEK Zdeněk, WINTEROVÁ Alena. *VĚCNÝ ZÁMĚR CIVILNÍHO ŘÁDU SOUDNÍHO FINÁLNÍ ZNĚNÍ 2. VERZE*. Online. In: justice.cz, Dostupné z: https://justice.cz/documents/12681/2872506/V%C4%9Bcn%C3%BD+z%C3%A1m%C4%9Br_fin%C3%A1ln%C3%AD+verze+_prosinec+2020.pdf/83cdd87e-18c5-41e9-948e-8defa2525adb [cit. 2024-09-26]
- DIMUN, Petr. *Špičky justice podrobily záměr civilního řádu soudního drtivě kritice a odmítly ho jako Cimrmanovu pohádku*. Online. In: ceska-justice.cz, 22. 11. 2018. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2018/11/spicky-justice-podrobily-zamer-civilniho-radu-soudniho-drtive-kritice-odmitli-jako-cimrmanovu-pohadku/>
- JIRSA, Jaromír. *Občanský soudní řád, 2. část: Soudcovský komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-8-29]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X
- LAVICKÝ, Petr, a kol. *Občanský soudní řád: Praktický komentář*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2024-8-15]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.
- SYROVÁTKA, Tomáš. *Wagnerová: Soudce na večírku? V USA nemožné*. Online. In: neovlivni.cz, 25. 3. 2015. Dostupné z: <https://neovlivni.cz/wagnerova-soudce-na-vecirku-v-usa-nemozne/> [cit. 2024-09-23]
- Programové prohlášení vlády*. Online. In: vlada.gov.cz, 1. 3. 2023. Dostupné z: https://vlada.gov.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547/#spravedlnost_a_pravo [cit. 2024-09-26]
- Shromáždění zástupců sekcí Soudcovské unie. *Etické zásady chování soudce*. Online. In: soudci.cz, 26. 11. 2005. Dostupné z: <https://www.soudci.cz/o-nas/eticke-zasady-chovani-soudce.html> [cit. 2024-09-29]

3. Seznam použitých právních předpisů

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava české republiky

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích)

Zákon č. 113/1895 ř. z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní)

Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví

Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád)

Zákon č. 160/2015 Z. z., civilný sporový poriadok

4. Seznam použité judikatury

Ústavní soud

Usnesení Ústavního soudu ze dne 18. 4. 1995, sp. zn. I. ÚS 153/94

Nález Ústavního soudu ze dne 6. 6. 1995, sp. zn. I. ÚS 151/94

Usnesení Ústavního soudu ze dne 5. 3. 1998, sp. zn. III. ÚS 480/97

Nález Ústavního soudu ze dne 24. 9. 1998, sp. zn. III. ÚS 139/98

Nález Ústavního soudu ze dne 18. 6. 2002, sp. zn. Pl. ÚS 7/02

Nález Ústavního soudu ze dne 31. 8. 2004, sp. zn. I. ÚS 371/04

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 1. 2005, sp. zn. III. ÚS 441/04

Nález Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 11/04

Nález Ústavního soudu ze dne 7. 3. 2007, sp. zn. I. ÚS 722/05-2

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 7. 2011, sp. zn. I. ÚS 1264/11

Usnesení Ústavního soudu ze dne 3. 5. 2012, sp. zn. III. ÚS 141/12-2

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 8. 2014, sp. zn. I. ÚS 3849/11

Nález Ústavního soudu ze dne 1. 4. 2015, sp. zn. I. ÚS 2726/14

Nález Ústavního soudu ze dne 2. 8. 2021, sp. zn. II. ÚS 741/21

Nález Ústavního soudu ze dne 24. 8. 2021, sp. zn. I. ÚS 1226/21

Nejvyšší soud

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 6. 1996, sp. zn. 2 Cdon 661/96

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 4. 1998, sp. zn. 26 Cdo 732/98

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 9. 1998, sp. zn. 2 Cdon 813/97

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 3. 2003, sp. zn. 21 Cdo 1491/2002

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2006, sp. zn. 21 Cdo 1586/2005

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 4. 2009, sp. zn. 25 Cdo 719/2008

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 2. 7. 2009, sp. zn. 30 Cdo 4439/2007

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. 1. 2010, sp. zn. 21 Cdo 5030/2008

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 11. 2010, sp. zn. 30 Cdo 4581/2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 8. 2011, sp. zn. 26 Cdo 4794/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. 12. 2011, sp. zn. 26 Cdo 82/2011

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 6. 2012, sp. zn. 31 Cdo 619/2011

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. 9. 2012, sp. zn. KSPL 54 INS 1452/2011, 29 NSČR
38/2012 - B - 124

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 10. 2012, sp. zn. 23 Nd 286/2012-II

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 2015, sp. zn. 23 Nd 167/2015

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 1. 2017, sp. zn. 3 Tdo 1782/2016

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. 8. 2019, sp. zn. 20 Cdo 2560/2019

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. 1. 2022, sp. zn. 28 Cdo 3098/2021

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 11. 2022, sp. zn. 23 Cdo 652/2022

Ostatní

Rozsudek Okresního soudu v Pardubicích ze dne 30. 3. 2023, sp. zn. 18 C 47/2023-33

5. Seznam ostatních zdrojů

PSP ČR. Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony

PSP ČR. Důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád

Poučovací povinnost podle § 118a o. s. ř.

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje poučovací povinnosti soudu v civilním řízení, přičemž klíčovým prvkem zkoumání je její aplikace podle § 118a občanského soudního řádu. Cílem práce je nejen teoretické vymezení samotného institutu poučovací povinnosti, ale také důkladná analýza jejích praktických dopadů na spravedlivý proces, rovnost účastníků řízení a otázku nestrannosti soudce. Práce se zaměřuje na to, jakým způsobem může aktivní přístup soudu v rámci poučovací povinnosti ovlivnit celkový průběh řízení a jaké důsledky může mít pro dodržení zásad kontradiktornosti a rovného postavení stran.

V úvodní části práce se podrobně rozebírá teoretický rámec poučovací povinnosti v kontextu civilního procesu. Zvláštní pozornost je věnována aplikaci § 118a o. s. ř., který upravuje povinnost soudu poučit účastníky o neunesení důkazního břemene či břemene tvrzení, pokud hrozí, že by mohli být neúspěšní ve věci. Práce analyzuje, do jaké míry může toto poučování zasáhnout do práv účastníků a zda má soud v tomto ohledu možnost výrazně ovlivnit výsledek řízení. Dále se práce zaměřuje na otázku, zda taková aktivita soudu může narušit nestrannost soudce, což je jedním z klíčových aspektů spravedlivého procesu.

Historická část práce se zabývá vývojem poučovací povinnosti v českém právním řádu, přičemž klíčovým momentem byla velká novela občanského soudního řádu v roce 2000. Tato reforma zásadně změnila přístup k poučovací povinnosti, zejména v souvislosti s posílením odpovědnosti soudce za vedení procesu a zvýšením nároků na aktivitu soudu. Diplomová práce popisuje důsledky této novely a jakým způsobem ovlivnila soudní praxi.

V závěrečné části se práce zaměřuje na úvahy de lege ferenda, tedy na možné změny a reformy do budoucna. Pozornost je dávana tomu, jak by mohly být další legislativní změny zaměřeny na zlepšení rovnováhy mezi efektivitou soudního řízení a zachováním nestrannosti soudce, přičemž důraz je kladen na zajištění rovného postavení účastníků.

Klíčová slova: Poučovací povinnost soudu, nestrannost soudce, spravedlivý proces

The obligation to instruct pursuant to Section 118a of the Civil Procedure Code

Abstract

This thesis focuses on the court's obligation to instruct in civil proceedings, with the key element of the examination being its application under Section 118a of Civil Procedure Code. The aim of the thesis is not only a theoretical definition of the institute of the obligation to instruct, but also a thorough analysis of its practical implications for a fair trial, the equality of the parties and the question of the judge's impartiality. The thesis focuses on how an active approach of the court within the framework of the obligation to instruct can influence the overall course of the proceedings and what consequences it can have for the observance of the principles of adversarial proceedings and equality of arms.

In the introductory part of the thesis, the theoretical framework of the obligation to instruct in the context of civil procedure is discussed in detail. Particular attention is paid to the application of Section 118a of the Civil Procedure Code, which regulates the court's obligation to instruct parties on the failure to carry the burden of proof if they are at risk of being unsuccessful in the case. The thesis analyses to what extent this instruction may affect the rights of the parties and whether the court has the possibility to significantly influence the outcome of the proceedings in this respect. Furthermore, the thesis focuses on the question of whether such court activity can undermine the impartiality of the judge, which is one of the key aspects of a fair trial.

The historical part of the thesis deals with the development of the obligation to instruct in the Czech legal system, the key moment being the major amendment to the Civil Procedure Code in 2000. This reform fundamentally changed the approach to the obligation to instruct, especially in connection with the strengthening of the judge's responsibility for the conduct of the trial and the increased demands on the court's activity. This thesis describes the consequences of this amendment and how it has affected judicial practice.

In the final part, the thesis focuses on *de lege ferenda* considerations, i.e. possible changes and reforms for the future. Attention is given to how further legislative changes could be aimed at improving the balance between the efficiency of court proceedings and preserving the impartiality of the judge, with an emphasis on ensuring the equality of the parties.

Key words: Court's obligation to instruct, impartiality of the judge, fair trial